

სისინო მუმლაძე

„შეწამება და დიად მიხარკებია“

(ფილოლოგიური ძეგალი)

საგამომცემლო ცენტრი
ქუთაისი
2008

ქალმაფონ ბუსუდან ამესაბის ნათულ სსთუნას უიბღუნი ამ წიგნს.

წიგნში სხვა საკითხებთან ერთად გაანალიზებულია ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმის რამდენიმე ხელნაწერი. გარკვეული ფილოლოგიური კვლევის საფუძველზე ავტორი ახდენს მათ დათარიღებას. განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ხელნაწერი ოთხთავი №76, რომელიც გადანერილია 1060 წელს შავ მთაზე, კალიბოს მონასტერში, უშუალოდ გიორგი მთაწმინდელის ავტოგრაფიდან.

წიგნი გათვალისწინებულია ფილოლოგებისა და საქართველოს ძველი კულტურის ისტორიით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი

მიხეილ ნიკოლეიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი

რეცენზენტი

ოპარ გვებტაძე

პროფესორი

მათეს სახარების ერთი ფურცლის გამო

ახალი აღთქმის ტექსტების შესწავლას ყოველთვის განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდნენ ბიბლიური წიგნების შემსწავლელი ქართველი მკვლევარები, მით უფრო თუ ეს ტექსტები ასომთავრულითაა შესრულებული, რაც უმრავლეს შემთხვევაში მათ სიძველესთან ასოცირდება.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში დაცულია N21 ხელნაწერი წიგნი იოანე ოქროპირის – „თარგმანებაჲ იოვანეს სახარებისაჲ“. გადაწერილი 1053 წელს, ეტრატი, ნუსხური, შემოსულია გელათის მონასტრიდან. ამჯერად, ჩვენი კვლევის ობიექტია არა ეს ხელნაწერი, არამედ მისი უკანა ყდის შიგა ხის ნაწილზე მიკრული ასომთავრული ტექსტი – ეტრატის ფურცელი, რომელსაც არანაირი კავშირი არა აქვს დასახელებულ ხელნაწერ წიგნთან, რატომღაც იგი ყდის ხის ნაწილის დასაფარავად გამოუყენებიათ. ეტრატის ფურცელი კარგად რომ მორგებოდა ყდას, მისი ზედა ნაწილი გადაუჭრიათ.

ცნობილია, რომ გელათური ხელნაწერი წიგნები დიდი ქართველი მეცნიერის კეკელიძის მიერ არის გადანომრილი. როგორც აღვნიშნეთ, ასომთავრული ტექსტი N21 ხელნაწერი წიგნის – „თარგმანებაჲ იო-

ვანეს სახარებისაჲს“ ყდაზე იყო მიკრული. კეკელიძეს ღურჯი ფანქრით ასომთავრულ ტექსტზეც N21 მიუწერია. როგორც ჩანს, დიდ მეცნიერს ასომთავრულით შესრულებული ტექსტი მხედველობიდან არ გამოჩენია და მისთვის, რაღაც მოსაზრებით, იოვანეს სახარების ნომერი მიუცია, დროთა განმავლობაში ეს ხელნაწერი ან მეცნიერის ინტერესს მ ღმა დარჩა, ანდა სრულიად გადაავიწყდა მას.

ჩვენი კვლევის საგანი, ასომთავრული ტექსტი, წარმოადგენს ფრაგმენტს მათეს სახარების მეცამეტე თავიდან.

ხელნაწერის ახლანდელი ზომაა 20X20 სმ; ტექსტის – 14X14 სმ; ტექსტი დაწერილია ორივე გვერდზე ორ სვეტად. თითო სტრიქონის ზომაა 6 სმ, სვეტებს შორის მანძილი 2–2,3 სმ; თითოეულ სვეტში ამჟამად 13 სტრიქონია. თუ გავითვალისწინებთ, რომ გადაჭრილ ნაწილში სავარაუდოდ ტექსტის 11–12 სიტყვა¹ უნდა ყოფილიყო განთავსებული, ხოლო თითოეული სტრიქონი 2,5–3 სიტყვას შეიცავდა /სიტყვათა უმეტესობა ქარაგმებითაა წარმოდგენილი/, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ, რომ თავდაპირველ სვეტში 17 სტრიქონი იქნებოდა, რაც შეესება ტექსტის ზომას /თითო სტრიქონის სიმაღლე 1,1 სმ, ოთხი სტრიქონის – 4,4 სმ იქნება/, იგი დაახლოებით 18X14 სმ უნდა ყოფილიყო. ეტრატის ქვედა კიდე 5 სმ-ია. ზედა კიდე 4 სმ მაინც იქნებოდა,

¹ სიტყვათა რაოდენობა ტექსტის სხვა შესაბამის ნუსხებთან შეჯერებით დაეადგინეთ

მაშინ ეტრატის თაედამირეული ზომა 27X20 სმ (18+4+5 სმ=27 სმ) უნდა ვივარაუდოთ. თვით ეტრატი მოყვითალო ფერისაა და სისქით 0,3 მმ-ია. მელანი მუქი ყავისფერია. ტექსტი რ-ზე ადვილად იკითხება, რაც შეეხება V-ს, რაკი ეტრატი ამ ნაწილით ყდაზე იყო მიწებებული, მისი შუა ადგილის ამოკითხვა გაძნელებულია. თუმცა აღდგენა დიდ სირთულეს არ წარმოადგენს, რადგან ტექსტის ეს მონაკვეთი ხის ყდაზეა გადასული. აშკარაა გადამწერის წერის მანერა – ასოთა ზემო ვერტიკალური დაწება კალამ-გაპობილად; ზოგან მთავრული ასოები ჩამოგრძელებულია და მომღვეწო სტრიქონის ასოებს ეხება; ყურადღებას იქცევს ასო დ-ის შესრულების მანერაც. მისი მუცველი ელიფსური ფორმისაა და მარცხნივაა გადახრილი. საზედაო ასოები კ და მ მხატვრულადაა გაფორმებული და სიგრძით კ სამი, ხოლო მ ორი სტრიქონის სიმაღლეს უტოლდება. რადგან ეტრატი ზედა ნაწილში გადაჭრილია, პაგინაციის აღმნიშვნელი ნიშანი არა გვაქვს. ეტრატ-ზე შეიმჩნევა სტრიქონებისათვის წვეტიანი საგნით გაელებული პარალელური ხაზები, რომლებიც ქვედა აშიაზე ერთმანეთთან ძალიან დაახლოებულია, რაც გვაფიქრებინებს, რომ იგი განსაზღვრული იყო ამონიოსისეული საძიებლისათვის, თუმცა ჩვენს შემთხვევაში ხაზები თავისუფალია.

ეტრატს პალიმფსესტად ვერ მივიჩნევთ, რადგან მასზე ადრინდელი ტექსტის გადარეცხვის არავითარი კვალი არ შეიმჩნევა.

ტექსტში არ არის რაიმე სახის წასწორება, არა გვაქვს გადახაზული ადგილები; დასაწერი სივრცე r და V ბოლომდეა შევსებული. ამდენად, ის მოსასრება, რომ რაიმე ნაკლის გამო, ეტრატი უვარგისად მიიჩნიეს, გამოსარიცხია. პირიქით, ასომთავრული ტექსტი შესრულებულია აკურატული და ლამაზი ხელით, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ეტრატი ოთხთავის ან ცალკე გაფორმებული მათეს სახარების ძველი, დაშლილი, დაზიანებული ხელნაწერის ფურცელია, რომელიც შემთხვევის წყალობითა და პრაგმატული მოსასრებით ქუთაისის N21 ხელნაწერ წიგნში აღმოჩნდა.

ტექსტის ჰიმეცირე გარკვეულ დაბრკოლებას ქმნის მისი ენობრივი თავისებურებების კვლევისათვის. მიუხედავად ამისა, შეგვიძლია აღვნიშნოთ, რომ მასში ორთოგრაფიული ან ფონეტიკური თავისებურებები კლასიკური ძველი ქართულის ნორმებთან მიმართებაში არ შეიმჩნევა.

ყურადღებას იქცევს ეტრატის r -ზე ტექსტის ბოლოს ქვედა აშიაზე, განსხვავებული მედნიტ, მხედრულით შესრულებული ხელრთვა – ისაკა მღვდელი. ხელრთვა ძირითად ტექსტთან შედარებით, მოგვიანო პერიოდისა უნდა იყოს და ჩვენი მოსასრებით იგი გელათის მონასტერში XIX-ის 20-60-იან წლებში მოღვაწე მღვდელ-მონაზონს ისაკს ეკუთვნის. ქუთაისის მუზეუმში დაცულ ისტორიულ დოკუმენტში – „ნამსახურებითის სია გაენათის მონასტრის ძმებთა და მორწილთათვის“ ისაკის შესახებ ვკითხულობთ, რომ ის იყო „გელათის მონასტრის მღვდელ-მონაზონი, გაე-

ნათის მონასტერსა შინა უსწავლია საღმრთო წერილი, წერა და გალობა. იმერელი სასულიერო წოდებისაგანი. მონაზენად აღკვეცილ არს და იერო ღიაკენად ხელდასხმულ არს გაენათელ მიტროპოლიტის ეფთვიმის მიერ ჩეიე სექტემბრის – იე (1815 წ. 15 სექტემბერი), ხოლო მღვდელმონაზენად ხელდასმულ არს მისივე მიტროპოლიტის ეფთვიმის მიერ ჩეით – იანვრის ე (1819 წ. 6 იანვარი)“¹. იგივეა ნათქვამი მომდევნო წლების მსგავს დოკუმენტებში². XIX ს-ის 70-იანი წლებიდან მისი სახელი „გაენათის მონასტრის ნამსახურობითს სიაში“ აღარ მოიხსენიება.

ბ-ნი თენგიზ ალდამიძე თავის გამოკვლევაში – „ხახულის ხატის ისტორიისათვის“ წერს: „მღვდელ-მონაზონი ისაკი თავის დროისათვის საკმაოდ ცნობილი ლიტერატორი იყო. მას 1853 წელს პლ. იოსელიანის შეკვეთით დაუწერია ლექების მიერ 1851 წელს დავით გარეჯის მონასტრის აოხრებისა და იქ მყოფ მსახურთა ამოხოცვის ამბავი“³. ეს ცნობა ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესო იყო იქედან გამომდინარე, რომ გვეფიქრა ჩვენი საკვლევი ტექსტიც მისი ხელით ხომ არ იყო შესრულებული. მაგრამ გარკვეული მოსაზრების გამო ეს აზრი უგულებელვყავით: გელათში მისი მოღვაწეობის პერიოდში დაცული ხელნაწერი ოთხთაეების, ან ცალკე შესრულებული მათეს სახარების არცერთი ნუსხა (ისინი ამჟამად ქუთაისის მუზეუმში

1 ქიმ 6861/6

2 ქიმ 6861/20; 37; 41

3 თ.ალდამიძე – „ხახულის ხატის ისტორიისათვის“, თელავი – 1999 წელი

ინახება) არ იმეორებს ნეენს ხელნაწერს. ისინი ძირითადად ექვთიმე და გიორგი მთაწმიდელის რედაქციებიდან მომდინარეობს. ნეენი ხელნაწერი კი, როგორც ტექსტით ასევე ასოთა მოხაზულობით, უშუალო მსგავსებას აელენს ადიშურ და ჯრუჭ-პარხალის რედაქციებთან.

ამდენად, ალბათობა იმისა, რომ ეტრატზე წარმოდგენილი ხელრთვა – ისაკა მღვდელი, ხელნაწერის გადამწერს ეკუთვნის, ნაკლებ სავარაუდოა, ხოლო იმის გარკვევა, თუ რატომ დატოვა თავისი ავტოგრაფი მღვდელ-მონასტონმა ისაკმა ეტრატზე, ამჯერად ნეენი კვლევის მიზნის მიღმა რჩება.

რაც შეეხება ნეენტვის საინტერესო ტექსტის მსგავსებას სემოთაღნიშნულ რედაქციებთან, ამის დამტკიცება არ გაგვიჭირდება, თუ მათ ერთმანეთს შევადარებთ. პარალელური შედარებისათვის აკ. შანიძის მიერ 1945 წელს გამოცემული – „ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია“ გამოვიყენოთ. დასახელებულ ნაშრომში განხილულია ადიშის 897 წელს გადაწერილი ოთხთავი და მეორე რედაქციად ჯრუჭისა და პარხალის (შესაბამისად 936-973 წ.წ.) ოთხთავები. სამივე ხელნაწერი შატბერდის განთქმული მონასტრიდანაა. ცნობილია, რომ ეს მონასტერი გრ. ხანძთელმა დააარსა კლარჯეთში მე-9 ს-ის დასაწყისში. მე-9 და მე-10 საუკუნეებში, აქედან ვრცელდებოდა ორიგინალური თუ ნათარგმნი ქართული წიგნები. იმ პერიოდის რამდენიმე ხელნაწერია ნეენ დრომდე მოღწეული და სამი მათგანი სწორედ სემოთ დასახელებული ოთხთავია.

გარდა აღნიშნულისა, ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერი შევუდარეთ ივ. იმნაიშვილის მიერ გამოცემულ ნაშრომში „ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია“, წარმოდგენილ ნუსხებს, წიგნში, ერთის მხრივ, შედარებულია ურბნისისა და პალესტინური, მეორეს მხრივ, ვანის, ემშიაძინისა და გელათის ოთხთავეები.

შედარების შედეგად გაირკვა, რომ ქუთაისის ხელნაწერი ყველაზე ახლოსაა და თითქმის სიტყვა-სიტყვით იმეორებს ჯრუჭის ოთხთავის შესაბამის მონაკვეთს.

აკ. შანიძე აღნიშნავს, რომ ჯრუჭ-პარხალის რედაქცია ეს არის ტექსტი, რომელიც საფუძვლად დასდებია მომდევნო რედაქციებს: ჯერ ექვთიმე, შემდეგ კი გიორგი მთაწმინდელისას; რაც შეეხება გიორგი მთაწმინდელის რედაქციას, მან მომდევნო საუკუნეებში საბოლოოდ განდევნა ყველა დანარჩენი რედაქცია და თვითონ იქცა ქართულ ვულგატად. ამდენად, ჯრუჭ-პარხალის ტექსტი – ეს არის, ასე ვთქვათ, ქართული პროტოვულგატი ე.ი. ტექსტი, რომელიც მცირე ცვლილებებით საყოველთაოდ გავრცელებული ყოფილა მე-10 საუკუნეში¹. სწორედ ამ ტექსტის შესაბამის მონაკვეთს იმეორებს ჩვენი ხელნაწერი. თუ არ ჩავთვლით უმნიშვნელო ცვლილებებს, შეიძლება ითქვას, რომ იგი აღნიშნული რედაქციის ასლს წარმოადგენს.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ საკვლევე ტექსტში გვხვდება ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც არ არის

1 ივანე იმნაიშვილი – „ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია“, თბ. 1979 წ.

2 აკ. შანიძე – „ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია“ თბ. 1945 წ. გვ. 8;

ჯრუჭ-პარხალის რედაქციაში და წარმოდგენილია ადიშის ოთხთავში, თვით ტექსტი უმნიშვნელო ცვლილებებით, სიტყვა-სიტყვით მიჰყვება ადიშის ოთხთავის შესაბამის მონაკვეთს. აღნიშნულის ნათელსაყოფად ერთმანეთის პარალელურად მოვიყვანთ ქუთაისის მუზეუმის ტექსტსა და ადიშისა და ჯრუჭ-პარხალის რედაქციების შესაბამის ფრაგმენტებს. K ლიტერით აღენიშნაუთ ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერს, C ლიტერით ადიშის, ხოლო D ლიტერით ჯრუჭ-პარხალის რედაქციას:

K

D

r – I სვეტი¹

სისა ყოველნი საც

სისა ყოველნი საც

თურნი: და მოქ

თურნი და მოქ

მედნი უშჯულოები

მედნი უშჯულოები

სანი: და შესთ (მ 13,41)

სანი და შესთ

ხინეს იგინი სა

ხინეს იგინი **შორის** სა

კუმილსა მას

კუმილსა მას

ცეცხლისასა მუნ

ცეცხლისასა მუნ

იყოს ტირილი და

იყოს ტირილი და

ღრჭენაჲ კბილათჲ: (მ 13, 42)

ღრჭენაჲ კბილათჲ

მაშინ მართალნი გა

მაშინ მართალნი გა

მობრწყინდენ

მობრწყინდენ

ვითარცა მ'სმ სასუფეველსა

ვითარცა მ'სმ სასუფეველსა

¹ ქარაგმები გახსნილია, ტექსტის სტრუქტურა შენარჩუნებულია

კათასა: რომელსა ახ (მ 13,43) კათასა, რომელსა ახ
 ხენ ეურნი სმენად, ისმინენ!
 კუალად მსგავს არს
 სასუფეველი კათაჲ სოფელსა
 დაფარულსა ეა

r - II

ნასა შინა რომელი ჰო ნასა შინა რომელი ჰო

ეა კაცმან და
 დამალა **იგი**
 და სიხარულითა
 მით მისთვის
 წარვიდა და გან
 ყიდა ყოველი რაჲ
 ცა **ედვა:** და
 მოიყიდა აგა
 რაკი იგი: (მ 13,44)
კუალად მსგავს არს
 სასუფეველი კათაჲ
 კაცსა ვაჭარ (მ. 13,45)

ეა კაცმან და
 დამალა
 და სიხარულითა
 მის მისთვის
 წარვიდა და გან
 ყიდა ყოველივე, რაჲ
 ცა **აქუნდა** და
 მოიყიდა აგა
 რაკი იგი
მერმე მსგავს არს
 სასუფეველი კათაჲ
 კაცსა ვაჭარ

K

V-I სვეტი
 საჲ წარვიდის
 და განყიდის ყოველი
 რაჲცა აქუნდა
 და მოიყიდა
 იგი (მ 13,46)
 მერმე მსგავს

D

საჲ წარვიდა
 და განყიდა ყოველივე
 რაჲცა აქუნდა
 და მოიყიდა
 იგი
 მერმე მსგავს

არს სასუფეველი ცათამ

არს სასუფეველი ცათამ

სათრომელსა

სათრომელსა

ბადესა რომელი სდ

ბადესა რომელი სდ

ვიან ზღუასა

ვიან ზღუასა

რომელმან ყოველთაგან თევს

რომელმან ყოველთაგან თევს

თა შეკრიბის და (მ 13,47)

თა შეკრიბის და

ოდეს აღივსის

ოდეს აღივსის

გამოიდიან იგი კიდესა

და დაასხიან და განარჩიან

და შეკრიბიან კუთილი იგი

ჭურჭელსა ხოლო ჯურქუა¹

.

V – II სეეტი

ლი იგი გარე განს

ლა იგი გარე განს

თხიან ესრეთ

თხიან ესრეთ

იყოს აღსასრულ

იყოს აღსასრული ამის

სა ამის სოფლისა

სოფლისა

სა რამეთუ გამოვი

რამეთუ გამოვი-

დენ ანგელოზნი და

დენ ანგელოზნი და

განაშორენ უ

განაშორენ უ

კეთურნი იგი

კეთურნი იგი შორის

მართალთა მათ (მ. 13,49)

მართალთა მათ

გან და შთასთ

გან და შთასთ

ხინეს იგინი შორის

ხინენ იგინი შორის

საჭემილსა

საჭემილსა

მას ცეცხლისასა (მ 13,50)

მას ცეცხლისასა

¹ მათეს სახარების ეს მონაკვეთი ქუთაისის ხელნაწერში გადატანილია

K	C
r -I სვეტი	
სისა ყოველნი საც	სისა ყოველნი საც
თურნი: და მოქ	თურნი: და მოქ
მედნი უშჯულოები	მედნი უშჯულოები
სანი¹: (მ 13,41) და შესთ	სანი და შესთ
ხინეს იგინი სა	იხნენ იგინი
ჯემილსა მას	ჯემილსა მას
ცეცხლისასა მუნ	ცეცხლისა ~~აგზულისასა~~ მქ
იყოს ტირილი და	იყოს ტირილი და
ღრჭენამ კბილათა: (მ 13,42)	ღრჭენამ კბილათა
მაშინ მართალნი გა	მაშინ მართალნი გა
მობრწეინდენ	მობრწეინდენ
უთარცა მ'სმ სასუფეველსა	უთარცა მ'სმ სასუფეველსა
ცათასა: რომელსა ას (მ 13,43)	ცათასა, რომელსა ასხენ
	ეური სმენად, ისმინენ!
	კუდად მსგავს არს სასუ-
	ფეველი ცათამ საუნჯესა
	დაფარულსა ყა² -
r -II სვეტი	
ნასა შინა რომელი ჰო	ნასა შინა, რომელი ჰო
ვა კაცმან და	ვა კაცმან და
დამალა იგი	დამალა
და სიხარულითა	და სიხარულითა
მით მისთგ-ს	მით

1 ქარაგმები გახსნილია, ტექსტის სტრუქტურა შენარჩუნებულია

2 მათეს სახარების ეს მონაკვეთი ქეთაისის ხელნაწერში გადატერილია

წარვიდა და გან
ვიდა ყოველი რამ
ცა **ედვა**: და
მოიყიდა აგა
რაკი იგი: (მ 13,44)
კუღად მსგავს არს
სასუფეველი ცათამ
კაცსა ვაჭარ (მ. 13,45)

წარვიდა და გან
ვიდა ყოველი, რამ—
ცა **აქუნდა** და
მოიყიდა აგა
რაკი იგი
მერმე მსგავს არს
სასუფეველი ცათამ
კაცსა ვაჭარ

V – I სვეტი

K

სამ წარვიდის
და განვიდის ყოველი
რამცა **აქუნდა**
და მოიყიდა
იგი (მ 13,46)
მერმე მსგავს
არს სასუფეველი ცათამ

სათრომელსა
ბოდესა რომელი სდ
ვიან ზღუასა
რომელმან ყოველთაგან **თევზ**

C

სა რომელი ეხებენ კეთილთა
მარგალიტთა.
და ჰოის რამ ერთი მრავალ
სასყიდლი—
სა **მარგალიტი**, წარვიდა
და განვიდა ყოველი,
რამცა **ედვა**
და მოიყიდა
იგი
მერმე კუღად მსგავს
არს სასუფეველი ცათამ

სათრომელსა,
რომელ სდ
ვიან ზღუასა და
ყოვლისაგან თესლად—თეს-
ლადისა

თა შეკრიბის და (მ 13,47)
ოდეს აღიესის

შეკრიბიან
რაჟამს უკუე აღიესის

V – II

ლი იგი გარე განს
თხიან ესრეთ
იეოს აღსასრულ
სა ამის სოფლისა
სა რამეთუ გამოვი
დენ ანგელო'სნი და
განაშორნენ უ

ლი იგი გარე განა
ბნიან ეგრე
იეოს აღსასრულ
სა ამის სოფლისა
სა: განვიდენ
ანგელო'სნი და
განარჩინენ უ

კეთურნი იგი
მართალთა მათ (მ. 13,49)
გან და შთასთ
ხინეს იგინი შორის
საჯუმილსა
მას ცეცხლისასა (მ 13,50)

კეთურნი
მართალთა
გან და შთასთ
ხინენ იგინი
საჯუმილსა
მას ცეცხლისასა

ტექსტების ურთიერთ პარალელურმა შეჯერებამ ნათელყო, რომ ქუთაისის მუზეუმის ასომთავრული ტექსტი გარდა მცირე ვარიანტული სხვაობისა, სიტყვა-სიტყვით მიაყვება ადიშისა და ჯრუჭ-პარხალის რედაქციებს. უფრო მეტიც, მასში გვხვდება ის ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც ადიშის ოთხთავშია და არ არის ჯრუჭ-პარხალის რედაქციის შესაბამის მონაკვეთში და პირიქით, ჯრუჭ-პარხალის რედაქციაშია და არ არის ადიშის ოთხთავში. მოვიყვანო რამდენიმე მაგალითს:

K	C	D
ყოველი	ყოველი	ყოველივე
აქუნდა	ეღვა ¹	აქუნდა
ოდეს	რაჟამს	ოდეს
იყოს აღსასრულსა	იყოს აღსასრულსა	იყოს აღსასრული
ამის სოფლისასა	ამის სოფლისასა	ამის სოფლისა

ამდენად, სავარაუდოა, რომ ჩვენი ხელნაწერის გადამწერს ხელთ ჰქონდა, როგორც ადიშის, ისე ჯრუჭ-პარხალის ოთხთავეები, ან ის უნდა განვიხილოთ მათ შორის მდგომ სრულიად სხვა ნუსხად, რომელიც იცნობდა ადიშის ოთხთავს და რომლითაც შემდგომში ჯრუჭ-პარხალის ოთხთავეების გადამწერებმა იხელმძღვანელეს.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, ქუთაისის მუზეუმის ასომთავრული ტექსტის დაწერის თარიღად მე-10-ს-ის დასაწყისი უნდა მივიჩნიოთ. რაც შეეხება გადაწერის ადგილს, ტექსტის გრაფიკათა მოხაზულობის და თვით ნუსხების ლექსიკურ ერთეულთა იდენტურობის აპრიორული ანალიზი გვაფიქრებინებს, რომ ხელნაწერი შატბერდული სკოლიდან უნდა მომდინარეობდეს. თუმცა, ამის საბოლოო დადგენა ჩვენი შემდგომი კვლევის საგანს წარმოადგენს.

1 'სმნის ფორმა - ეღვა ქუთაისის მუზეუმის ასომთავრულ ტექსტშიც გვხვდება - აქუნდას პარალელურად და მისი მნიშვნელობით: „განჟიდა ყოველი რამცა ეღვა“ (მ. 13,44)

გელათური ხელნაწერები

თავისი არსებობის მანძილზე გელათის მონასტერში თავი მოიყარა ქართული კულტურის, ლიტერატურისა და ეთნოგრაფიული ეოფის ამსახველმა უმნიშვნელოვანესმა ძეგლებმა. ისინი ჯერ კიდევ ქუთაისის მუზეუმში შემოსვლამდე – 1923 წლამდე, იწვევდა ქართველ თუ უცხოელ მეცნიერთა განსაკუთრებულ ინტერესს. ამის ნათელი დადასტურებაა დეაწლმოსილ მკვლევართა: მ.ბროსეს, დ.ბაქრაძის, ნ.კონდაკოვის, თ.ჟორდანიას, გ.წერეთლის, პ.უვაროვას, ე.თაყაიშვილის, მ.ჯანაშვილის, ნ.მარის, ს.ჭიჭინაძის, ა.ხახანაშვილის, ივ.ჯავახიშვილის, ს.კაკაბაძის, კ.კეკელიძის, პ.ინგოროვას, ვუკ. ბერიძის, ს.მაკალათიას და სხვათა ნაშრომები და ფუნდამენტური გამოკვლევები. გელათური მასალებიდან ქართული ეროვნული კულტურის ფასდაუდებელ განძს წარმოადგენს ძველი ხელნაწერი წიგნები, რომელთა ქრონოლოგიური ჩარჩო X–XIX საუკუნეებს მოიცავს. აღსანიშნავია, რომ გელათურ ხელნაწერებში დაცულია ქართული ანბანის /დამწერლობის/ განვითარების სამივე საფეხურის შესატყვისი მასალა: ასომთავრულით, ნუსხა-ხუცურითა და მხედრულით გადაწერილი სასულიერო, თუ საერო დანიშნულების ნათარგმნი თუ ორიგინალური თხზულებები.

2. ჩვენი წერილი მიზნად არ ისახავს გელათური ხელ-
საქარმოველოთ.

ნაწერი წიგნების შესახებ მკითხველისათვის სკურპულოზური ცნობების მიწოდებას. ეს შეუძლებელიცაა, რადგან მათი მეცნიერული ღირებულება იმდენად დიდია, რომ თითოეულ მათგანზე ათობით მონოგრაფია შეიძლება დაიწეროს – ამ ეტაპზე მხოლოდ გელათური ხელნაწერებით ქართველ მეღვდელთა დაინტერესებაზე, ბოლო წლებში მათზე შექმნილი მეცნიერული ნაშრომების თემატიკაზე გაკამახვილებთ ყურადღებას. ამასთან, რაკი დღემდე გელათურ ხელნაწერ წიგნებზე ცალკე კატალოგი არ არის გამოცემული და რადგან ისინი შესულია ევნიკოლადის მიერ შედგენილ – „ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერი წიგნების კატალოგში“ (I-II ტომი გამოც. 1953-1964 წ.წ.) ამიტომ თავს უფლებას მიეცემთ გელათური ხელნაწერები მცირე აღწერილობებით ამოვეკრიბოთ ევნიკოლადის კატალოგიდან და დავერთოთ ჩვენს წერილს. ამით დაინტერესებულ პირებს საშუალება ექნებათ უშუალოდ ჩვენს წერილში ერთობლივად გაეცნონ გელათური ხელნაწერი წიგნების თემატიკას.

ქუთაისის მუზეუმში გელათური ხელნაწერების შემოსვლა დაკავშირებულია ცნობილი სასოგადო მოღვაწის, მუზეუმის პირველი დირექტორის, შესანიშნავი მეცნიერისა და პუბლიცისტის ტრიფონ ჯაფარიძის სახელთან.

ტრიფონ ჯაფარიძე, როგორც სიძველეთა და ხელოვნების ძეგლთა დაცვის რწმუნებული, დიდ ინტერესს იხენდა კულტურისა და ისტორიული ძეგლების აღრიც-

ხვისა და დაცვის საქმისადმი. გარკვეულწილად მისი დამსახურებაა, რომ დღეს დასავლეთ საქართველოში შემოგვრჩა იმ პერიოდის განუკითხავ ანტირელიგურ ნგრევას გადარჩენილი ბევრი შესანიშნავი საკულტო დანიშნულების ძეგლი.

1923 წლისათვის საქართველოში მასიურად დაიწყო ეკლესიების დაკეცვა. საშიშროება შეექმნა მათში დაცულ ქართული ჭედური ხელოვნების ნიმუშებსა და უნიკალურ ხელნაწერ წიგნებს. ტრიფონ ჯაფარიძემ ყველაფერი გააკეთა იმისათვის, რომ სამოქმედო 'სონის ეკლესიებში' არსებული ეროვნული სიმდიდრე გადაერჩინა.

1923 წელს მისი უშუალო მონაწილეობით გელათის მონასტერში დაცული ხელნაწერი წიგნები ქუთაისის მუზეუმში დაბინავდა და დღემდე, სოგიერთი გამონაკლისის გარდა, აქვეა დაცული.

მუზეუმში გადმოტანით გელათური ხელნაწერები სამეცნიერო კვლევისათვის უფრო მისაწვდომი გახდა და მკვლევართა ფართო წარმომადგენლობამ – ო.სოსელიას, რ.ყენიას, ა.შანიძის, ილ.აბულაძის, ე.მეტრეველის, ს.კაიშიშვილის, ს.ყუბანეიშვილის, მ.შანიძის, შ.გო'ხალიშვილის, ი.ლოლაშვილის, ა.ბარამიძის, ლ.მენაბდის, დ.ბრეგაძის, ნ. გოგუაძის, ევ.ნიკოლაძის და სხვათა სახით მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს გელათური ხელნაწერების შესწავლისა და პოპულარიზაციის საქმეში.

ქართველ მკვლევართა ინტერესი გელათური მასალებისადმი დიდია დღესაც. უკანასკნელი ათი წლის

მანძილზე გელათურ ხელნაწერზე იმუშავეს და საინტერესო ნაშრომები და სტატიები გამოაქვეყნეს, ე.მაჭავარიანმა, ს.სარჯველაძემ, ს.სხირტლაძემ, მ.მანხანელმა, ც.აბულაძემ, ნ.მელიქიშვილმა, ს.რაფაელმა, თ.ოთხმესურმა, ს.სარჯველაძემ, თ.აღღამიძემ, მ.აბუთიძემ, ე.გიუნაშვილმა, ი.ჭიჭინაძემ, ნ.ქავთარიამ, მ.ნიკოლეიშვილმა და სხვებმა. მრავალფეროვანი იყო მათ მიერ შესწავლილ საკითხთა თემატიკაც, შესწავლილ საკითხთაგან აღსანიშნავია „გრიგოლ ნა'სიან'სელის თხ'სულებათა ძველი ქართული თარგმანები“, „გრიგოლ ნა'სიან'სელის თხ'სულებათა კომენტარები“, „ძველი ქართული ჰომილეტიკა“, „გელათის სამონასტრო სკოლის ენობრივი სტილის საკითხები“, „ანასტასი სინელის „წინამძღვრის“ ტექსტის დადგენა“, „არსენ იეფლოთოელის ღოგმატიკონი“, „ოთხთავის კრიტიკული ტექსტის დადგენა“ და სხვა.

უნდა აღინიშნოს, რომ ხელნაწერი წიგნები, რომლებიც დღეს გელათურ ხელნაწერებად მოიხსენიება ყველა როდი შექმნილა ან თარგმნილა თვით გელათში: N19; 20; 21 იოანე ოქროპირის თარგმანებად მათეს და იოვანეს სახარებისად – ებზეგეტიკური თხ'სულებები, მანგლისსა და აწყურში იქნა გადაწერილი, შემდეგ კაცხის მონასტრისათვის შეწირული, მაგრამ უამთა ვითარების გამო გელათის მონასწერში მოხვედრილან და დღეს გელათურ ხელნაწერებადაა შესული ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში. ამდენად, გელათის მონასტერში არამარტო ითარგმნებოდა უცხოური

ან იწერებოდა ორიგინალური ქართული თხზულებები, არამედ თავისი არსებობის მანძილზე, ხელსაყრელი ბუნებრივი პირობების გამო, რაც მას თითქმის მიუკვალს ხდიდა ომიანობის დროს, იგი ითვლებოდა 'სოგადად ქართული კულტურისა და ხელოვნების ნიმუშების თავშესაფრად და საღაროდ. ამიტომ არის, რომ გელათური მასალების – ხელნაწერი წიგნების, ქართული ოქრომჭედლობის ნიმუშების, ეთნოგრაფიული ეოფის ამსახველი ძეგლების წარმომადგენლობის გეოგრაფიული არეალი ძალზე ფართოა და იგი თითქმის მთელ დასავლეთ საქართველოს მოიცავს.

გელათური ხელნაწერების თემატიკა მეტად მრავალფეროვანია, ამაზე მეტყველებს ამ ხელნაწერთა ნამონათვალი მცირე აღწერილობებით, რომელიც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ეჭნიკლადის მიერ 'შედგენილ ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობიდან ამოვკრიბეთ:

1. (ქიმ N1) მეტაფრასი – (XVI ს.) 582ფ. 'სომა 41,5X27; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; ხათაურები სინგურით; ძველი პაგინაცით 44 რვეულია; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 32-33 სტრიქონია, დამკვეთი – კათოლიკოსი ეფთვიძე (582r.).

2. (ქიმ N2) მეტაფრასი – (XIV ს.) 401ფ. 'სომა 28X26; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; ხათაურები სინგურით; ნაკლული, დასიანებული; გადაწერის

ადგილი მოქვი (270r.); ძველი პაგინაციით 52 რვეულია; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად – თითო სვეტში 32 სტრიქონია, დამკვეთი კათოლიკოსი ეფთვიმე (401r.); ზედამდგომელი ონოფრე (401r.).

3. (ქიმ N3) მეტაფრასი – (XVI ს.) 752ფ. ზომა 41X27,5; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, დასიანებული; ძველი პაგინაციით 96 რვეულია; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 32 სტრიქონია.

4. (ქიმ N4) მეტაფრასი – 1565 წ. 669ფ. ზომა 42X28; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, დასიანებული; ძველი პაგინაციით 84 რვეულია; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 32 სტრიქონია; წიგნში არის კრიპტოგრაფიული მინაწერები (444 v, 484 v, 585 v) გადამწერი მანოელი (668.); დამკვეთი აფხაზეთის კათალიკოსი ევდემონი (668 r); გადაწერის ადგილი გელათი.

5. (ქიმ N5) მეტაფრასი – (XVI ს.) 579ფ. ზომა 40X26,5; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, დასიანებული; ძველი პაგინაციით 74 რვეულია; ტექსტი დაწერილია ორი სხვადასხვა ხელით ორ სვეტად, თითო სვეტში 30-34 სტრიქონია; დამკვეთი აფხაზეთის კათალიკოსი ევდემონი (493r.).

6. (ქიმ N6) მეტაფრასი – (XIII ს.) 94ფ. 'სომა 37X29; ეტრატი; უყდო; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, დასიანებულ; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 31 სტრიქონია.

7. (ქიმ N7) მეტაფრასი – (XIII ს.) 422ფ. 'სომა 33X26; ეტრატი; უყდო; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, დასიანებულ; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 26 სტრიქონია.

8. (ქიმ N8) მეტაფრასი – (XIV ს.) 986ფ. 'სომა 40X27; ქადალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, დასიანებულ; დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 30-31 სტრიქონია. გადამწერნი მონა'სონი ონოფრე (7r) და მანოელი (746v); დამკვეთი აფხა'სეთის კათოლიკოსი ექვთიმე (986 r).

9. (ქიმ N9) გრიგოლ დვთისმეტყველი – სიტყვანი – (XIII ს.); 340ფ. 'სომა 36X29; ეტრატი, ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; დასიანებულ; ძველი პაგინაციით 44 რეკუდია, ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად თითო სვეტში 25 სტრიქონია; წიგნის ახლად „მამკობელი“ ქუთათელი მთავარეპისკოპოსი თეოფილე (339v); შემკა'ზმელი ოქროპირ ქაეჯარაძე (330 v).

10. (ქიმ N10) იოსიპოს ფლავიოსი – წიგნი პური-ისად – (XVI ს.); 420ფ. 'სომა 30X21; ქადალდი, ტყავგა-

დაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ძველი პაგინაციით 54 რეკულია, ტექსტი დაწერილია სხედასხვა ხელით ორ სვეტად – თითო სვეტში 32-33 სტრიქონია. დამკვეთი აფხაზეთის კათალიკოსი ეფთვი-მი (420v).

11. (ქიმ N11) ტეიპიკონი – (XVII ს.); 220ფ. ზომა 22,5X16,5; ქაღალდი ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; თავბოლონაკლული – დაზიანებული.

12. (ქიმ N12) კონდაკ-კურთხევანი – (XVII ს.); 77ფ. ზომა 29X30; ქაღალდი ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; დაზიანებული; გადამწერი დიაკონ-მონაზონი იოანე (34v).

13. (ქიმ N13) მეტაფრასი – (XVI); 218ფ. ზომა 40X27; მუყაოს ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, დაზიანებული; დაწერილია ორ სვეტად, სვეტში 31 სტრიქონია.

14. (ქიმ N14) მაქსიმე აღმსარებელი – თხზულებანი – (XII ს.) 310ფ. ზომა 38X29; ქაღალდი ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით, აშიებზე მინაწერები სინგურით, ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, სვეტში 28 სტრიქონია; რესტავრირებული.

15. (ქიმ N15) დოღმატიკონი – (XVII–XVIII ს.); 270ფ. ზომა 42X28; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური, სათაურები სინგურიტ; ძველი პაგინაციით 31 რვეულია; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 54 სტრიქონია.

16. (ქიმ N16) გულანი – (XVII ს.); 1203ფ. ზომა – 42,5X27; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურიტ; ნაკლული, დაზიანებული; ტექსტი დაწერილი ორ სვეტად, თითო სვეტში 40 სტრიქონია; გადამწერი კარგარეთელი სეიმონ მესხი (1203v); დამკვეთი ქუთაისის მთავარეპისკოპოსი სეიმონ ნხეტიძე.

17. (ქიმ N17) სჯულის კანონი – (XIII ს.); 486ფ. ზომა 29X21,5; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური სათაურები და საზედაო ასოები სინგურიტ; ნაკლული; დაზიანებული; დაზიანებული ფურცლები რესტავრირებულია; განახლებულია ვინმე იოსების მიერ ქართლის კათალიკოსის ნიკოლოზის ბრძანებით 1589 წ. (486 v).

18. (ქიმ N18) მეტაფრასი – (XVIII ს.); 367ფ. ზომა 32X21; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური, სათაურები სინგურიტ; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 29 სტრიქონია, გადამწერი გელათის მონასტრის მარტომყოფი მღვდელ-მონაზონი ნიკოლოზ მორჩაძე (367); ადგილი – გელათი.

19. (ქიმ N19) იოანე ოქროპირი – „თარგმანებაჲ მათეს სახარებისაჲ – 1047 წ. 551ფ. ზომა 45,5X31,5; ეტრატი; ტყავგადაკრული ხის ყდა, ნუსხური, სათაურები მთავრულთა და სინგურით; ძველი პაგინაციით 69 რვეულია; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად – თითო სვეტში 29 სტრიქონია; გადამწერი გაბრიელი (551 v), გადაწერის ადგილი მანგლისი, დამკვეთი ერისთავთ-ერისთავი ღიპარიტი.

20. (ქიმ N120) იოანე ოქროპირი – თარგმანებაჲ მათეს სახარებისაჲ – 1048 წ. 524ფ. ზომა 45X30; ტყავგადაკრული ხის ყდა – შექმული ვერცხლის პატარა ბურთულებით, ყდის ორივე მხარეზე ვერცხლის ბურთულებით გამოსახულია ჯვარი; ნუსხური, სათაურები და აბზაცთა პირველი ასოები მთავრულთა და სინგურით; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 29 სტრიქონია; გადამწერი გაბრიელი, ადგილი – მანგლისი; დამკვეთი ერისთავთ-ერისთავი ღიპარიტი.

21. (ქიმ N21) იოანე ოქროპირი – თარგმანებაჲ იოვანეს სახარებისაჲ – 1053 წ. 484ფ. ზომა 45X30; ეტრატი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ყდის ორივე ნახევარზე ვერცხლის პატარა ბურთულებით გამოყვანილია პარალელური ხაზები; ნუსხური, სათაურები და აბზაცთა პირველი ასოები მთავრულთა და სინგურით; დაწერილია ორ სვეტად, სვეტში 28-30 სტრიქონია; გადამწერი – გაბრიელი; ადგილი – აწყური; დამკვეთი – ერისთავთ-ერისთავი ღიპარიტი.

22. (ქიმ N22) საგალობელნი – (XIII ს.); 238ფ. 'სომა 17,5X14, ეტრატი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები და აბზაცთა პირველი ასოები მთავრულითა და სინგურით; ნაკლული, და'ხიანებული; ძველი პაგინაციით 30 რვეულია.

23. (ქიმ N23) დოდმატიკოსი – (XIII ს.); 458ფ. 'სომა 33,5X25,5; ეტრატი; ყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 31-32 სტრიქონია.

24. (ქიმ N24) დოდმატიკონი – (XIV ს.); 303ფ. 'სომა 32X25; ეტრატი, ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, და'ხიანებული; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 31 სტრიქონია; აშიებზე გაკეთებულია მინაწერები, 'სოგან დახატულია ცხოველები.

25. (ქიმ N25) სჯულის კანონი – (XIII ს.) 312 ფ. 'სომა 28X18,5 ქაღალდი, ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; ნუსხური, სათაურები სინგურით; ნაკლული, და'ხიანებული; აქვს მარტივი თავკა'ხმულობა; გადამწერი გრიგოლ ნახრუხაძისე.

26. (ქიმ N26) სჯულის კანონი – 1761 წ. 437 ფ. 'სომა 20,5X16; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; ნუსხური, სათაურები სინგურით; ნაკლული,

დასიანებული; გადამწერი ჯვარის მონასტრის დეკანოზი იოანე (427v); დამკვეთი კათალიკოსი იოსები.

27. (ქიმ N27) ჟამნი – (XVII-XVIII); 240 ფ. ზომა 14X9,5; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული; დასიანებული.

28. (ქიმ N28) დაბადება – 1681 წ.; 210 ფ. ზომა 28X21,5; ქაღალდი; უყდო; ნუსხური; სათაურები სინეგურით; ნაკლული, დასიანებული; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 26 სტრიქონია.

29. (ქიმ N29) ეფრემ მცირე – „თარგმანება ფლასმუნთა“ – (XII-XIV); 365 ფ. ზომა 30,5X22,5; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, დასიანებული.

30. (ქიმ N30) მარხვან-ზატიკის საკითხაგები – (XVIII ს.); 229 ფ. ზომა 31X20; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; ნუსხური, სათაურები სინგურით; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 31 სტრიქონია, გადამწერი ღაზარე; დამკვეთი მთავარეპისკოპოსი ანტონი (229v).

31. (ქიმ N31) იოანე სინელი – კლემაკსი – 1776 წ.; 255 ფ. ზ. 20X15; ქაღალდი ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; დამკვეთი კათალიკოსი იოსები (239v).

32. (ქიმ N32) კონდაკი და კურთხევანი – (XVII); 112 ფ; 'სომა 24X18; ქაღალდი; 'უედი; ნუსხური; სათაურები ვარაყით; ნაკლული, და'ზიანებული; ტექსტს გარ'ემოვლებული აქვს ვარაყიანი აშია; 'სოგან სათაურებს აქვს თავკა'ხმულობა.

33. (ქიმ N33) სადღესასწაულო – 1740 წ. 271 ფ; 'სომა 23X18; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ედა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, და'ზიანებული; გადამწერი მოთვარდიაკონი იოანე (237r). აღგილი – თბილისი; დამკვეთი წინამძღვარი სილიბისტრო (242v).

34. (ქიმ N34) წმ.მამათა სიტყუანი – (XVII); 193 ფ. 'სომა 32X22; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ედა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად, თითო სვეტში 32-37 სტრიქონია.

35. (ქიმ N35) წმ. მამათა სიტყუანი – (XVII); 255 ფ. 'სომა 29X20; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ედა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, და'ზიანებული; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად; თითო სვეტში 33-35 სტრიქონია.

36. (ქიმ N36) თენი – (XVII–XIX); 614 ფ. 'სომა 31X20; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ედა; მხედრული, სათაურები სინგურით; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად.

37. (ქიმ N37) თენი – (XVIII–XIX); 489 ფ. ზომა 30X20; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; მხედრული; სათაურები სინგურით; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად.

38. (ქიმ N38) გულანი – 1579-1612 წ.წ; 1084 ფ. ზომა 30,5X21; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, დასიანებული; გადამწერნი: ნათანელი (48v), გიორგი (159r), 'სებედე (328v), იოანე (1084v); დამკვეთი აფხაზეთის კათალიკოსი ეფთვიმი (48v).

39. (ქიმ N39) ოთხოთვი – XI (გადატანილია საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში Q-908).

40. (ქიმ N40) სწავლანი და თხოობანი სულიერნი – (XIII–XIV) 252 ფ. ზომა 38X25,5; ქაღალდი; უყდო; ნუსხური, სათაურები სინგურით; ნაკლული, დასიანებული; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად.

41. (ქიმ N41) თენი – (XVIII); 382 ფ. ზომა 36X25; ქაღალდი; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, დასიანებული; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად.

42. (ქიმ N42) სადღესასწაულო – (XVII–XVIII); 339 ფ; ზომა 41X28; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; ნუსხური; აშიებზე, ზოგან, წმინდანთა ფერადი სურათებია.

43. (ქიმ N43) მეტაფრასი – 1806 წ. 137 ფ. 'სომა 42X30; ქადალდი; ტეაგვადაკრული ტეიფრული ხის ედა; ნუსხური, სათაურები სინგურით; და'სიანებუდი; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად; გადამწერი – ოსე გაბაონი (137r).

44. (ქიმ N44) მეტაფრასი – (XVIII); 133 ფ. 'სომა 41X30; ქადალდი; უედო; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული, და'სიანებუდი; ტექსტი დაწერილია ორ სვეტად.

45. (ქიმ N208) სულხან-საბა ორბელიანი – ქართული ლექსიკონი – (XIX); 142 ფ. 'სომა 29,5X19, ქადალდი; ქსოვილგადაკრული ხის ედა; მხედრული; სათაურები და სა'სედაო ასოები სინგურით; ნაკლული, და'სიანებუდი.

46. (ქიმ N449) გუელანი – (XVII); 596 ფ. 'სომა 12X8; ქადალდი; ნუსხური, სათაურები სინგურით; ნაკლული.

47. (ქიმ N450) საეკლესიო საკითხავები – (XVII-XVIII); 53 ფ. 'სომა 21X16; ქადალდი; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული.

48. (ქიმ N458) სასულიერო კონსისტორიის ტიბიკონი – (XIX) 272 ფ. 'სომა 22X17; ქადალდი; ქსოვილგა-

დაკრული მუეაოს ყდა; მხედრული; სათაურები სინგურით.

49. (ქიმ N461) ამონიოსის წიგნი – (XVI-XVII); 245 ფ. ზომა 26X17; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ტვიფრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული.

50. (ქიმ N467) საგალობელნი – (XVII-XVIII); 85 ფ. ზომა 12X8,5; ქაღალდი; უყდო; ნუსხური; დასიანებულის, ნაკლული.

51. (ქიმ N468) სჯულის კანონი – (XVIII); 70 ფ. ზომა 10X7; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით. დასიანებული.

52. (ქიმ N469) წმ. გიორგის ცხოვრება – 1819 წ. 161 ფ. ზომა 10,5X8,5; ქაღალდი; ტყავგადაკრული ხის ყდა; მხედრული; სათაურები სინგურით; გადამწერი ოსე გაბონი (134v); დასურათებული.

53. (ქიმ N470) საგალობელნი – 1742 წ. 118 ფ. ზომა 9X6,5; ქაღალდი; წითელხავერდგადაკრული მუეაოს ყდა; ნუსხური, სათაურები სინგურით; დასიანებული დასურათებული.

54. (ქიმ N494) სწავლანი და ეპისტოლენი – (XVIII); 292 ფ. ზომა 16,5X12,5; ქაღალდი, ტყავგადაკრული

ტეიფრული ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული; გადამწერი დიაკონი აბრამი (51r).

55. (ქიმ N596) გუელანი – 1541 წ. 687 ფ. ზომა 41X27; ქაღალდი; ხის ყდა; ნუსხური, სათაურები სინგურით; ნაკლული; დაწერილია ორ სვეტად; ზოგან სასუქდაო ასოები გაფორმებულია; გადამწერლები: გერასიმე ღუჩია და ისაკ (კიმცაძე; დამკვეთი აფხაზეთის კათალიკოსი ევდემონი (687v).

56. (ქიმ N627) საკითხაჲ-საგალობელნი – (XVII-XVIII); 23 ფ. ზომა 13X10; ქაღალდი; ტეაგშემოცლილი ხის ყდა; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული.

57. (ქიმ N644) სადღესასწაულო – (XIV-XV); 103ფ. ზომა 23,5X18; ეტრავტი, ყდამოცილებული; ნუსხური, სათაურები სინგურით, ნაკლული.

58. (ქიმ N648) სახარების თარგმანები – (XVI-XVII); 82 ფ. ზომა 30X27; ქაღალდი; ნუსხური, დაზიანებული.

59. (ქიმ N653) წმიდათა ცხოვრება – (XVI); 41 ფ. ზომა 35,6X17; ეტრავტი; ყდამოცილებული; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული.

60. (ქიმ N654) ეფრემ ასურის თხზულებათა ნაწილი – (XVI); 78 ფ. ზომა 42X32; ქაღალდი; ნუსხური; სათაურები სინგურით; ნაკლული; დაზიანებული.

61. (ქიმ N670) ლოცვანი – (XVIII); 119 ფ. 'სომა 7X4; ქადალდი, ტყავგადაკრული ხის ედა; ნუხსური; სათაურები სინგურიტ; დაკარგული ფურცლები შეცვლილია მოგვიანო პერიოდის ხელით ნაწერი ღურჯი ქადალდის ფურცლებით.

62. (ქიმ N671) დაბადების ერთი ფურცელი – (X); ეტრატ; 'სომა '32X29; ასომთავრული; დაწერილია ორ სვეტად, და'ხიანებული.

ქუთაისის მუზეუმში დაცული გელათური ხელნაწერი წიგნების წამონათვალის გაცნობითაც კი ცხადი ხდება, რომ ქართველებს ოდითგანვე პქონდათ დახვეწილი ლიტერატურული გემოვნება, როგორც სასულიერო, ისე საერო მწერლობის ნიმუშების თარგმნისა თუ ორიგინალური ქართული თხზულებების შექმნის თვალსაზრისით. პქონდათ სულიერი მოთხოვნილება თავიანთი გონება გაემდიდრებინათ კაცობრიობის მიერ დაგროვილი მაღალი სულიერი ღირებულებებით და თვითონაც შეეტანათ თავიანთი ღირსეული წვლილი ამ ღირებულებათა გამდიდრების საქმეში.

"ქორონიკონი იყო მაშინ სპ"

N76 ხელნაწერი ოთხთავის დათარიღებისათვის

ქუთაისის მუხეუმში დაცული ხელნაწერი წიგნი N76 – ოთხთავი 1592 წლით იყო დათარიღებული¹. გადამწერის ბასილი თორელყოფილის ანდერძის გაშიფრვით ირკვევა, რომ ხელნაწერი 1060 წელსაა გადაწერილი შაჰ მთა'სე, ანტიოქიაში, კალიპოს მონასტერში.²

წიგნის დათარიღება, ქუთაისის მუხეუმის ხელნაწერთა აღწერილობის შემდგენელს, შესანიშნავ მეცნიერსა და მკვლევარს, ბ-ნ ევსევ ნიკოლაძეს არ გაუჭირდებოდა, თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ხელნაწერის 353v გადამწერი მიუთითებს – „ოდეს აღიწერა წმიდად სახარება ქორონიკონი იყო მაშინ სპ“. ე.ი. 280. აქ, მარტივი არითმეტიკული გამოთვლა იყო საჭირო. მაგრამ ევ. ნიკოლაძემ, რატომღაც თარიღის დასადგენად მე-12 მოქცევის მაგიერ მე-13 მოქცევა აირჩია და მივიღეთ 1592, ნაცვლად 1060 წლისა. გაოცებას იწვევს ისიც, რომ აღმწერელმა სათანადოდ ვერ შეაფასა ოთხთავის ის ნაწილი, სადაც გადამწერი – ბასილი თორელყოფილი წერს: „დაიწერა ხელითა ცოდვილისა ბასილ თორელ ყოფილისადათა სანახებსა ასურე-

1 ხელნაწერთა აღწერილობა. ტ. I შემდეგ. ევ. ნიკოლაძე, თბ. 1956, გვ. 215-216

2 ქუთაისის მუხეუმის ხელნაწერი N76 გვ. 353r

თისასა, დიდებულსა ქალაქისა დიდისა ანტიოქიისსა, მონასტრისა წარწინებულსა დიდისა კალიპოლისასა, სადიდებელსა ყოვლად წმიდისა ღვთისმშობლისასა, სამკვიდრებელსა და ნავთსაყუდელსა ქართველთასა, სოხასტერსა შინა მონასტრისა აღმოსაველით, სადიდებელსა წმიდათა მთავარანგელოზთასა“.¹

ცნობილია, რომ ქართველთა სამონაგრო კოლონია შავ მთაზე, სვიმონ საკვირველმოქმედის მონასტერში, ანტიოქიის მახლობლად მე-11 საუკუნეში წინა წლებთან შედარებით უფრო განვითარდა, რასაც ხელს უწყობდა ის გარემოება, რომ 969-1084 წლებში აქ კელავ ქრისტიანთა ბატონობა დამყარდა.²

გიორგი მთაწმინდელის ბიოგრაფიიდან ვგებულობთ, რომ მე-11 საუკუნეში აქ ყოფილა 60-მდე ქართველი მოღვაწე, რომელთაც სვიმონ საკვირველმოქმედის მონასტრის გარდა სხვა ახლომახლო პუნქტებში საკუთარ თუ უცხოელთა მონასტრებში უმოღვაწიათ, კერძოდ: კასტანაში, კალიპოსში, ბარლაამის, მამისა ესრაფის, ალექსანდრიის, თუაღთა მონასტერში და სხვა.

მე-13 საუკუნეში შავ მთაზე კიდევ არსებობდა ქართული მონასტერი, მაგრამ მას შემდეგ, რაც სირია თურქებმა დაიპყრეს და ანტიოქია პატარა მაჰმადიან ქალაქად იქცა, ხოლო ტაძარ-მონასტერი დანგრეულ-

¹ იქვე 353v

² კ. კეკელიძე - „ძველი ქართველი მწერლობის ისტორია“ ტ. I. თბ. 1951 წ. გვ. 89

გავერანებული, ქართველებიც იძულებული შეიქნენ იქაურობა სამუდამოდ მიეტოვებინათ¹.

ეს ფაქტი ევნიკოლაძისათვის ხელნაწერთა აღწერილობის შედგენის მომენტში და უფრო ადრეც, უცნობი არ უნდა ყოფილიყო. ამას ემატება ისიც, რომ ოთხთავის გადამწერის ხელწერა – გრაფემათა მოხაზულობა და თვით ნუსხის დექსიკური ერთეულები, რომ არაფერი ეთქვათ გრამატიკულ ნიუანსებზე, გამოკვეთილად მე-11-12 საუკუნის ხელნაწერთათვისაა დამახასიათებელი, ვერც ამის უცოდინარობას დაეწამებთ აღმწერებს, რადგან აღწერილობის შედგენისას მას არაერთხელ ექნებოდა შესება ამ პერიოდის ხელნაწერებთან.

ამდენად, თუ ქუთაისის ოთხთავის დათარიღებას 1592 წლით უნებლიე შეცდომად არ მივიჩნევთ, მაშინ უნდა მოვიძიოთ ის მიზეზი, რამაც ევნიკოლაძეს ნუნეთვის საინტერესო ხელნაწერის ამგვარი დათარიღებისაკენ უბიძგა. ვფიქრობთ, მიზეზი ხელნაწერის მინაწერებს უნდა უკავშირდებოდეს. ამჯერად მხოლოდ იმ მინაწერებზე შეეხერხებით, რომლებიც ამ მოსაზრების არგუმენტად შეიძლება გამოგვადგეს და რომლებშიაც მანაველ ქასელაძე და მისი ახლობლებია მოხსენებული. ასეთი მინაწერები ოთხთავში მრავლადაა. კერძოდ: „ამა ოთხთაუნისა მადლო შეიწყალე სული მანაველ ქასელაძისა, იხსენი ყოვლისა ცოდვისაგან“, „ამა

¹ ე.ფეიქრიშვილი – „ქართველოლოგიის საკითხები“ თავი V, ქუთ. 1992 წ. გვ. 80.

ოთხთაუნისა მადლო შეიწყალე სული მანაველ სული დედისა და მამისა თანე ქასელაძისა“¹.

„უფალო ღმერთო შეიწყალე და აცხოვნე სული იოანეს ქასელაძისა...“²

ცნობებს მანაველ ქასელაძეზე ქუთაისის მუზეუმის N248 ხელნაწერ ოთხთავეში მივაკვლიეთ. იგი XV-XVI საუკუნითაა დათარიღებული. ოთხთავის ანდერძში ვკითხულობთ: „დიდება ღმერთსა, ოთხთავნო სახარებაჲ: მათე, მარკოს, ლუკა და იოვანე. შეიწყალე სული მუხიერ ყიფიანისა და თანამეცხედრისა მისსა ელენესა, ყიფიანის ქალისა, ... ესე ოთხთავი ფურცლად დაშლილი იყო და დაოხრებული. მერმე მოვიყვანე მწერალი ქასელაძე მანაველ და შევამკვე ახლად წიგნი ესე მას უამსა, როდეს ქართველთა მეფე სვიმონ თათართა დაიჭირეს და წაიყვანეს, ქართლი ააოხრეს საყდრითურთ (1599 წ. – ც.მ.) ვინცა ჩვენის ცოდვილის სულისთვის შენდობას ბრძანებდეთ, თქუენცა შეგინდოს ღმერთმან თქუენი ცოდვანი, რაცა ამა ჯვარ-ხატსა ხელი უნდა, მასაცა მოვაჭედინებთ, ოქრომჭედელიცა ის არის“³.

ანდერძიდან ჩანს, რომ მანაველ ქასელაძე მწერალიც ყოფილა და ოქრომჭედელიც. მის მიერ N248 ოთხთავეში გაახლებული და შეკსებული ნაკლები ტექსტები დაუდევარი ხელითა და განსაკუთრებულად შავი მეღნით არის შესრულებული. ასეთივე მეღნით

1 დასახელებული ხელნაწერი – 146v

2 იქვე 198 v

3 ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერი წიგნი N248, გვ. 189 v

გაუკეთებია მას მინაწერები ნევენთვის საინტერესო ოთხთავეში და ზოგიერთი ადგილი, რომელიც გაცვეთილი იყო და ძნელად იკითხებოდა, გაუახლებია. ვფიქრობთ, XVI საუკუნის მეტნაკლებად ცნობილი პირის – მანაველ ქასელაძის მიერ N76 ხელნაწერის ზოგიერთი ადგილის გაახლებამ და წიგნში ქასელაძეებზე უხვად არსებულმა მინაწერებმა ევ. ნიკოლაძეს აფიქრებინა – ხელნაწერი XVI საუკუნით დაეთარიღებინა.

პირველი ცნობა ნეენი კვლევის საგანზე ჯერ კიდევ 1989 წელს გამოუქვეყნებია თ.ჯორდანიას¹. მისთვის ვინმე ქარსელაძეს ღენხუმიდან დროებით ნამოუკტანია ტყავზე შესრულებული ოთხთავი.

თ.ჯორდანიამ ხელნაწერში მოცემული ქორთიკონით წიგნი 1060 წლით დაათარიდა, გაშიფრა და გამოსცა ოთხთავის ანდერძი, როგორც გიორგი მთაწმინდელისა, ისე ნაწილობრივ ხელნაწერის გადამწერის ბასილ თორელყოფილისა. ამის შემდეგ ოთხთავი ქართველ მეცნიერთა თვალსაწიერიდან გაქრა.

1925 წელს ოთხთავი სხვა საეკლესიო დანიშნულების ნივთებთან ერთად ცნობილ მოგზაურსა და მკვლევარს გიორგი ბოჭორიძეს ღენხუმიდან, კერძოდ თაბორის ეკლესიიდან ნამოაქვს ქუთაისის მუზეუმში².

ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერი წიგნი N76 – ოთხთავი შეიცავს 353 ფურცელს, მისი ზომებია 21X16 სმ; ეტრათი; აქვს ტყავდაკრული ტვიფრული ხის ყდა;

1 თ.ჯორდანია – ქრონიკები, ტფილისი 1892 წ. გვ. 207-208

2 E – 192/763 სია ღენხუმის ხელნაწერი წიგნებისა

დაწერილია ორ სვეტად; შესრულებულია ნუსხურით, სათაურები სინგურით; სათაურები, სასუდაო ასოები, სახარებათა სახელწოდება და სოგიერთი სიტყვა დაწერილია ასომთავრულით. ძველი პაგინაციით 45 რვეულია, ნაკლული – წყდება იოანეს სახარების შემდეგ სიტყვებზე: „ამინ, ამინ „გეტყჳ შენ: ოდეს იყავ ჭაბუკ, შვირტყი თავით“...

ხელნაწერი შეიცავს მათეს, მარკოზის, ლუკას და იოანეს სახარებებს. წინ უძღვის: „ეესები კარპიანეს საყვარელსა ძმასა უფლისა მიერ გიკითხავ“ (1 v); სახარებათა საკითხავეების სიმფონიური ცხრილი (2 r-6 v); თითოეულ სახარებას წინ დართული აქვს მახარებლის სურათი ასმთავრული წარწერით; ოთხთავს დართული აქვს „განგება სახარებათა საძიებლისად, წელიწადისა დღესასწაულთად, ვითა მივალს სვინაქსარი წესსა სედა ბერძნულსა სრულებით“ (310v-350 r), აქვს მინაწერები. სახარებაში წარმოდგენილია გიორგი მთაწმინდელის ანდერძი: „ესე საცნაურ იყავნ ყოველთა, რამეთუ ესე წმიდაჲ ოთხთაჲი ჩუშნ ახლად გვითარგმნია ფრიადითა იძულებითა ძმათა ვიეთმე სულიერებათა და ბერძულთა სახარებათა შეგვიწამებია ფრიადითა გამოწულილვითა და ვინცაჲინ სწერდეთ, ვითა აქა ჰპოოთ, ეგრე დაწერეთ, თუ ამისგან ჯერ გინდეს დაწერად, ღეთისათვის სიტყუათა ნუ სცვალებთ, არამედ ვითარცა აქა სწერია, ეგრე დაწერეთ და თუ არა რადმე გაშუნდეს, ჩუშნნი ყოველნი სახარებანი პირველითგან წმიდად თარგმნილ არს და კეთილად

ხანმეტნიცა და საბაწმიდურნიცა, მეწით დაწერეთ და ღუთისათვის ერთმანეთსა ნუ განსრევთ და გლახაკისა გიორგისთვის ღლოცვა ყავთ“ და იქვე „ღლოცვა ყავთ წმიდანო ღუთისანო უღირსისა ბახილისთვსცა, რომელმან წმიდაჲ ესე ოთხთაჲი მამისა გიორგის თარგმნილისა სახარებისაგან გარდმოვწერე და შეწამებაჲ დიად მიხარკებია. ღუთისათვის სიტყუასა ნუ შესცვალებთ“. /310 გვ/¹

დიდი ქართველი მოღვაწე გიორგი მთაწმიდელი ლიტერატურულ-მთარგმნელობითი მუშაობისას განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა სახარებას, მას არ აკმაყოფილებდა ქართული სახარების ის ტექსტი, რომელიც მის დროს იყო გავრცელებული, რადგან მასში მისი აზრით, ბევრი ადგილი არ შეესატყვისებოდა ბერძნულ ორიგინალს და არც ქართულად იყო სათანადოდ გაწვობილი. ამიტომ მას განუხრახავს საგუელდაგულოდ შეეჯერებინა ქართული ტექსტი ბერძნულსათვის, სადაც საჭიროდ დაინახაჲდა შეესწორებინა და ახალი ვარიანტი მოეცა.²

თარგმნიდა თუ არა გიორგი მთაწმინდელი რომელიმე წიგნს, იმწამსვე შეუდგებოდნენ მის გადაწერას სა'სღვარგარეთელ ქართულ სამონასტრო-საეკლესიო ცენტრებში და საქართველოს ყველა კუთხეში.³

1 ხელნაწერი წიგნი N76 გვ. 310 r

2 ივ.იმნაიშვილი - „ქართული ოთხთავის ორი ბოლო რედაქცია“ - თბ. 1979 წ. გვ. 153

3 კკეკელიძე - დასახელებული ნაშრომი გვ. 196

„...ვითარ სრულქმნა თარგმანებად წიგნთა საღმრთო-თად და მოირწყნეს ეკლესიანი შაეისა მთისანი წიგნთა მისთა მდინართა სულთა განმანათლებელთა, რამეთუ ყოველთა მონასტერთა გარდაიწერნეს... ყოველნი ეკლესიანი განწვენდეს სამკაულთა წმიდათა წიგნთა მისთადთა“...¹ წერს გიორგი მთაწმინდელის ბიოგრაფი, მისივე თანამედროვე და ნამოწაფარი გიორგი მცირე.

ზემოთ აღნიშნული თანაბრად შეეხება გიორგი მთაწმინდელის მიერ ახლად თარგმნილ და ბერძნულ სახარებებთან „ფრიადითა გამოწულილვითა“ შეჯერებულ სახარებას, უფრო მეტიც მომღევნო საუკუნეებში მან საბოლოოდ განდევნა ყველა დანარჩენი რედაქცია და თვითონ იქცა ქართულ ვულგატად².

უნდა აღინიშნოს, რომ გადამწერთა შეგნებული, თუ უცაბელი დაუდევრობით სახარების გიორგი მთაწმინდისეულმა რედაქციამ მომღევნო საუკუნეებში გარკვეული ტრანსფორმაცია განიცადა. ამის დასამტკიცებლად სახარებათა ნუსხების შედარება არ დაგვჭირდება. საკმარისია სხვადასხვა ნუსხებიდან ერთმანეთს შევუდაროთ გიორგი მთაწმინდელის ანდერძის ტექსტი. სხვაობა მათ შორის იმდენად პრინციპულია, რომ ამ ცვლილებებმა ანდერძისადმი მკვლევართა ძირითადად ორგვარი დამოკიდებულება განაპირობა, ერთნი გელათის, ღენსუემის, ღაბსყაღდისა და სხვა სახარებებზე

1 ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნაწერი აღაპებით – თბ. 1901 წ.

2 აკ. შანიძე – „ქართული ოთხთავის ორი ძველი რედაქცია“ თბ. 1945 წ. გვ. 8

დაერდნობით ფიქრობენ, რომ გიორგი თაყის ნაშრომს, სახარების ახალ თარგმნად მიიხსენებს, მეორენი კი ბრუთის, ახალციხურ, მოქკის, ენშიაძინის, უბისისა და სხვა სახარებების მიხედვით გამოთქვამენ მოსაზრებას, რომ გიორგის მიუწერება არა ახლად თარგმნა, არამედ მხოლოდ საფუძვლიანი შეჯერება-შეწამება ბერძნულ სახარებებთან.¹

ეს ვრცელი მიმოხილვა იმისთვის დაგეგმირდა, რომ თვალნათლივ წარმოგვეჩინა არამატო სახარების გიორგი მთაწმინდისეული რედაქციის უპირატესობა დანარჩენ რედაქციებთან, არამედ ის დიდი მნიშვნელობა, რომელიც ამ რედაქციის ყველაზე ადრინდელ ნუსხებს ენიჭებათ დედანთან ტექსტობრივი სიახლოვის თვალსაზრისით. სათანადო სამეცნიერო ლიტერატურის გაცნობის საფუძველზე შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ სახარების გიორგი მთაწმინდისეული რედაქციის დღემდე მეცნიერულად შესწავლილი და გამოცემული ნუსხებიდან ყველაზე ადრინდელი XII საუკუნისაა (ვანის, ენშიაძინის, გელათის ოთხთავეები).

ამ ფონზე განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ქუთაისის მუზეუმის ოთხთავე N76, რომელიც 1060 წელს არის გადაწერილი და დღემდე არასწორი დათარიღების გამო იგი ვერ მოხვდა მკვლევართა ინტერესის არეალში. მიგვაჩნია, რომ ეს ხარვეზი დროულად უნდა გასწორდეს. მით უფრო, რომ ქუთაისის ოთხთავე, მისი გადამწერის ბასილი თორელყოფილის ანდერძის

1 ივ. იმნაიშვილი - დასახელებული ნაშრომი გვ. 54-55.

მიხედვით, უშუალოდ გიორგი მთაწმინდელის სახარების ღედნიდან უნდა იყოს გადაწერილი. ანდერძში ეს მინიშნება ორჯერ არის მოცემული:

1. „...ლოცვა ყავთ წმინდანი ღვთისანი უღირსისა ბასილისთვისცა, რომელმან წმიდა ესე ოთხთავი მამისა გიორგის თარგმნილისა სახარებისაგან გარდმოეწერე და შეწამებაჲ დიად მიხარკებია. ღვთისათვის სიტყუასა ნუ შესცვალებთ“.¹

2. „...ბასილი თორელ ყოფილი, ღირს ვიქმენ აღწერად და განსრულებად წმიდა ამას ოთხთავსა სახარებასა განწმენდილსა ასლად და მართალსა და უფროჲს მისსა ბრწყინვალესა წმიდისა მამისა ჩუენისა მიერ გიორგი მთაწმინდელისა, რომელსა შინა არა არს ერთიცა ასოჲ მრუდი და ნაკლული და არც მეტი და არცა თუ ნაშრომი უნდოდ აწუენებს მწერლობისაგან უმეცრებისა ნემისა მიერ“.²

ამდენად, ქუთაისის მუხეუმის N76 ხელნაწერი წიგნი – ოთხთავი სახარების გიორგი მთაწმინდელისეული რედაქციის ერთ-ერთ ყველაზე ადრინდელ ნუსხად უნდა მივიხიოთ.

1 ქუთაისის ხელნაწერი ოთხთავი №76 გვ. 353r

2 იქვე გვ. 353

"...გარდმოვწერე და შევაშუბა ღიად მიხარკებია"

/ბასილ თორელყოფილის ანდერძის გამო/

ქუთაისის მუზეუმში დაცული ხელნაწერი ოთხთავი №76 შავ მთაწკანტიოქიაში, კალიპოს ღეთისმშობლის მონასტერშია გადაწერილი—1060წელს. როგორც მისი გადამწერი ბასილი თორელყოფილი თავის ანდერძში მიუთითებს ოთხთავი გადაწერილია უშუალოდ გიორგი მთაწმინდელის ხელნაწერიდან: „ბასილი თორელყოფილი ღირს ვიქმენ აღწერად და განსრულებად წმიდა ამას ოთხთავსა სახარებასა განწმენდისა ახლად და მართალსა და უფროეს მსისა ბრწყინვალესა წმიდისა მამისა ნუენისა მიერ გიორგი მთაწმიდელისა, რომელსა შინა არა არს ერთიცა ასოჲ მრუდი და ნაკლული და არცა მეტი. დაღაცათჳ ნაშრომი უნდოდ აწვეწებს მწერლობისაგან უმეცრებისა ჩემისა მიერ” და კიდევ: „ლოცვა ყავთ წმიდანო ღმრთისანო უღირსისა ბასილისათვისცა, რომელმან წმიდა ესე ოთხთავი მამისა გიორგის თარგმნილისა სახარებისაგან გარდმოვწერე და შევაშუბა ღიად მიხარკებია.”

გადამწერის ანდერძში გაცხადებულია, რომ მან ოთხთავი გადაწერა გიორგი მთაწმინდელის მიერ ასლადგანწმენდილი და მართალი სახარებიდან ე.ი. დედნიდან. ამ მომენტის აღნიშვნა მეტად მნიშვნელოვანია.

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ გიორგი მთაწმინდელის მიერ “ახლადნათარგმნი” ოთხთავი ყველასთვის როდი იყო მისაწვდომი. მისი რედაქციის ნუსხები ძირითადად დედნიდან გადაწერილი ხელნაწერიდან ვრცელდებოდა. ამ მიმართებით საინტერესოა ვანის ოთხთავის/XIII/ გადამწერის იოვანეს მინაწერი, რომელიც ვანის ოთხთავში გიორგი მთაწმინდელის ანდერძის შემდეგ არის წამოდგენილი. იგი იუწყება: “საყუარელნი, ჯერ არს, რაითა წმიდისა ამის სახარებისა ვითარობად განემარტოს სიწმიდეს/ა/ თქუენსა, და არა თვით-შჯულობით ჰგონოთ შეცვლად სიტყუათად წმიდისა ამის სახარებისა ანუ ანდერძისათად. არამედ ესე საცნაურ იყავნ ყოველთა, რამეთუ ყოველნივე ქართულნი, მთაწმიდით აღწერილნი და გამოსრულნი, ღირსისა მამის გიორგის თარგმნილნი საეკლესიოისა სახარებისაგან, რომელ მთაწმიდელნი იხმარებენ, აღწერილნი და არა მისგან, რომელი თვით გიორგი თარგმნა და ნუსხად მდებარე იყო ღიდსა წიგნის-საცავსა, არამედ მისგან გადაწერილისაგან. და მას ნუსხასა თანა ფრიადი ნაკლულეჲვანებაჲ აქუს, და ვჰგონებ, რომელ თვით-შჯულობით ვიეთმე ეკადროს მას შინა შეცვლად სიტყუათად გინა ანდერძისად, ვიდრე მწერლისაგან განრყუნად, ხოლო ნუენთა ამათ შინა უამთა ღიდი მოღუაწეთა შორის ბერი ზაქარია, მი-რად-ვიდა მთასა წმიდასა, ძიებ-ყო გიორგის მიერ აღწერილისა წმიდისა მის სახარებისათვის და პოა ღიდსა წიგნის-საცავსა შინა და აღივსო სიხარულითა, და მიერ გარ-

დმოეწერა შატბერდელსა ხუცესსა სტეფანეს. და აღმო-რად-ვიდა რომანას, მე ხელ-ვეყავ, ცოდვილმან იოვანე, აღწერად, რამეთუ აღრითგან სწეუროდა ხელსა წემსა მოგებად წმიდისა სახარებისა .” აქვეყნებს რა იოვანეს მინაწერს ივანე იმნაიშვილი იქვე განმარტავს, რომ დიდ მოღვაწე ბერ „საქარიას დიდი შრომით მოუგნია მთაწმინდაზე თვით გიორგის ხელით შესრულებული ოთხთავისათვის,

გადაუწერინებია იგი შატბერდელი ხუცესის სტეფანესთვის, ხოლო ამ უკანასკნელის ხელნაწერისაგან გადაუღია ვანის ოთხთავის გადამწერს იოვანეს. “ეს გარემოება— აღნიშნავს იე. იმნაიშვილი,— გვაუფალებს, რომ დიდი ნდობით მოვეყვართ ვანის ოთხთავს, როგორც ორიგინალთან /თვით გიორგის ხელით დაწერილთან/ ყველაზე უფრო ახლო მყოფსა და დაუმახინჯებელს.” ივანე იმნაიშვილის წიგნი — “ქართული ოთხთავის ბოლო ორი რედაქცია” 1979 წელს დაიბეჭდა . როგორც ნანს ამ პერიოდისათვის მკვლევარი არ იცნობდა ქუთაისის მუზეუმის №76 ხელნაწერ ოთხთავს, რომელიც უშუალოდ გიორგი მთაწმინდელის ნუსხიდან არის გადაწერილი და ამიტომ ორიგინალთან ყველაზე უფრო ახლო მყოფად და დაუმახინჯებლად XII საუკუნეში გადაწერილ ვანის ოთხთავს მიიჩნევდა. აღნიშნულიდან გამომდინარე ქუთაისის მუზეუმის ოთხთავს, როგორც უშუალოდ დედნიდან გადაწერილს, განუხორციელი მნიშვნელობა ენიჭება ორიგინალის ტექ-

სტის დადგენისა და საერთოდ ყველა იმ ინფორმაციის უდაბობაში, რომელსაც იგი შეიცავს.

ცნობა იმის შესახებ, თუ რომელ წლებში მოახდინა გიორგი მთაწმინდელმა ოთხთავის რედაქცია, დღემდე არ მოგვეპოვება. თუმცა ქუთაისის მუზეუმის ოთხთავის გადაწერის თარიღის /1060წ/ გათვალისწინებით, თუ მოეახდენთ გიორგი მთაწმინდელის ბიოგრაფიის ამავსე პერიოდის მიმოხილვას, შეიძლება ვივარაუდოთ რომ იგი ოთხთავის მისეულ რედაქციაზე 1056-1059 წლებში მუშაობდა. გიორგი მთაწმინდელის ბიოგრაფიიდან, რომელიც მის მოწაფეს გიორგი მცირეს ეკუთვნის, ვგებულობთ, რომ 1056 წლისთვის სამონასტრო სრუნვამ გიორგი სულ ერთიანად შთანთქა, სხვა საქმიანათვის მას დრო აღარ რჩებოდა. მაშინ გულისხმავოდა განიხრახა ღმრთისამიერითა განგებითა, ვითარმედ ღმრთიემინიკებუელი იგი ტაღანტი არა აღორძინდებოდა, რომელ არს ღმრთიესუღიერთა წიგნთა თარგმნაჲ. იჯმნა წინამძღურობისაგან, შენდობა ითხოვა ძმათა ყოველთაგან, დაუტოვა მათ ყველა, დეკანოზობაში თუ წინამძღურობაში ნათარგმნი წიგნი, . . . და შავ მთაზე წაჰიდა, სადაც წიგნების თარგმნას შეუდგა. 1060წლისათვის ბაგრატ მეფემ, რომელმაც გაიგო, რომ სრულ იქმნა თარგმანებაჲ წიგნთაჲ საღმრთოთაჲ” გიორგის მიერ, საეკლესიო საქმეების მოსაგვარებლად მიიწვია იგი საქართველოში.

ამდენად, ოთხთავის რედაქციაზე გიორგი მთაწმინდელს შავ მთაზე ყოფნის პერიოდში უნდა ემუშავა.

ამიტომ გახდა მისი ხელნაწერი ხელმისაწვდამი შავ მთაზე კალიპოს მონასტერში მოღვაწე ბასილი თორელყოფილისათვის, რომელმაც 1060 წლისათვის დაასრულა კიდეც გიორგის ნუსხიდან სახარების სრული ტექსტის გადაწერა და დაურთო მას საკუთრივ მის მიერ, ბერძნული წესით შედგენილი “განგებად სახარებათა საძიებლისად” და ვრცელი ანდერძი.

ნეენს ვარაუდს ამაგრებს ისიც, რომ კალიპოს მონასტერშივე 1054 წელს გადაიწერა ალავერდის ოთხთავი და იგი ექვთიმე ათონელის რედაქციის ნუსხას წარმოადგენს. გიორგი მცირე გიორგი მთაწმინდელის ბიოგრაფიაში აღნიშნავს, რომ, როგორც კი გიორგი დაამთავრებდა რომელიმე წიგნზე მუშაობას, იგი იქვე გადაიწერებოდა და ვრცელდებოდა საზღვარგარეთ მდებარე ქართულ მონასტრებსა და თვით საქართველოშიც. მე არ ვამჩირებ ექვთიმე ათონელის რედაქციის ოთხთავის მნიშვნელობას, მაგრამ როგორც ნახს 1054 წლისათვის ოთხთავის გიორგისეული რედაქცია არ არსებობდა, თორემ “განწმედიდესა ახლად და მართალსა და უფროდს მისისა ბრწეინვალებსა” ოთხთავს, როგორადაც მას ნეენი ხელნაწერის გადამწერი ბასილი თორელყოფილი იხსენიებს, ალავერდის ოთხთავის გადამწერი ძველს—ექვთიმე ათონელის რედაქციას რატომ ამჯობინებდა?! ამდენად, ნეენი ვარაუდს იმის თაობაზე, რომ გიორგი მთაწმინდელი ოთხთავის რედაქციაზე 1056-59 წლებში მუშაობდა, საფუძველს მოკლებული არ უნდა იყოს.

თვით გიორგი მთაწმინდელის ანდერძი, რომელიც იოანეს სახარების შემდეგ არის მუხეუმის ოთხთავში წარმოდგენილი, იუწყება: „ესე საცნაურ იყავ ყოველთა, რამეთუ ესე წმიდა ოთხთავი ჩუენ ახლად გვითარგმნია ფრიადითა იძულებითა ძმათა ვიეთმე სულთა და ბერძულთა სახარებათა შეგვიწამებია ფრიადითა გამოწულილვითა და ვინცა ვინ სწერდეთ, ვითა აქა ჰპოოთ, ეგრე დაწერეთ, თუ ამისგან ჯერ გინდეს დაწერად, ღმრთისათვის სიტყუათა ჩუ სცვალებთ, არამედ ვითარცა აქა სწერია, ეგრე დაწერეთ და თუ არა რაიმე გაშუენდეს, ჩუენნი ყოველნი სახარებანი პირველთაგან წმიდად თარგმნილ არს და კეთილად ხანმეტნიცა და საბაწმიდურნიცა მუნით დაწერეთ და ღმრთისათვის ერთმანეთსა ჩუ განჰრევთ და გლახაკისა გიორგისთვის ღოცვა ყავთ“.

ანდერძში გიორგი მთაწმინდელი აღნიშნავს, რომ მას ახლად უთარგმნია ოთხთავი, რაც უშუალოდ უცხო ენიდან თარგმნად არ უნდა მივიჩნიოთ. იგი უფრო რედაქტირებას უნდა გულისხმობდეს, რადგან ანდერძში რომ ლაპარაკი იყოს „თარგმანის“ პირდაპირ მნიშვნელობაზე, მაშინ სრულიად გაუგებარია გიორგის მინიშნება იმაზე, რომ ოთხთავი „ბერძულთა სახარებათა შეგვიწამებია ფრიადითა გამოწულილვითა—“ო. ე. ი. ბერძნული სახარებისათვის შეგვიდარებიაო — გიორგი მთაწმინდელი მის მიერ ჩატარებულ საქმიანობას ორი ინტერპრეტაციით რატომ წარმოგვიდგენდა?! რა თქმა უნდა იგი სამართლიანად მიუთითებს

იმ დიდ შრომასე, რაც მას დასჭირდა სახარების უცხოენოვან (ამ შემთხვევაში ბერძნულ) დედანთან დასაახლოებლად და მისი ქართული ლექსიკური მარაგის გასამდიდრებლად, რითაც, როგორც ბასილი თორელყოფილი აღნიშნავს — „უფროჲს მზისა ბრწყინვალე“ გახადა იგი.

გიორგი მთაწმინდელის ანდერძმა მომდევნო საუკუნეებში გადაწერილ ნუსხებში გარკვეული ცვლილება განიცადა, რამაც მკვლევართა აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია. ამიტომ მისი ანდერძის იმ ვარიანტს, რომელიც ქუთაისის მუზეუმის № 76 ოთხთავშია წარმოდგენილი არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ამ საკითხში სიცხადის შეტანისათვის. რაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ იმით არის განპირობებული, რომ მუზეუმის ოთხთავი გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის დღემდე ცნობილ ოთხთავთაგან ყველაზე ადრინდელია და ბუნებრივია, მასში დაცულ ანდერძსაც დედანთან სიახლოვის პრეტენზია აქვს. ესეც არ იყოს, მეცნიერთა დაეას იმის შესახებ თუ რაზე მიგვანიშნებდა გიორგი მთაწმინდელი თავის ანდერძში—ოთხთავის ხელახლა თარგმნაზე თუ ექვთიმეს რედაქციის ოთხთავის რედაქტირებაზე, საბოლოოდ საფუძველს აცლის ქუთაისის ოთხთავის გადამწერის ბასილი თორელყოფილის ანდერძი, რომელშიც იგი აშკარად მიუთითებს: “ღირს ეიქმენ აღწერად და განსრულებად წმიდა ამას ოთხთავსა სახარებასა **განწმედილსა ახლად** /და არა ახლადნათრავმნს—ც.მ. /მართალსა და უფროის მზისა

ბრწყინვალესა წმიდისა მამისა წყენისა მიერ გიორგი მთაწმიდელისა”. ამდენად, მკვლევართა ღვადა გიორგი მთაწმინდელის ანდერძის ორგვარად წაკითხვასთან დაკავშირებით, ქუთაისის მუზეუმის ოთხთავსე დაყრდნობით, აწ დასრულებულად უნდა მივიჩნიოთ.

თვით ოთხთავის გადამწერის ბასილი თორელყოფილის ანდერძი დიდ ინტერესს იწვევს იმ მიმართებით, რომ მასში ხატოვნად და უდიდესი მოწიწებით არის გაცხადებული მისი დამოკიდებულება ქრისტიანული რელიგიის საფუძვლებისადმი და თვით სახარებისადმი, რომელსაც „წმიდათასა ცათა და ქუეყანისა უსეშთაესსა წიგნსა“ უწოდებს. ვფიქრობთ, ბასილი თორელყოფილის ანდერძი დიდ ინტერესს გამოიწვევს მკითხველში, ამიტომ მას მთლიანად ვაქვეყნებთ:

მაღლი და დიდებაჲ პა-
ტივი და თაყვანისცე-
მაჲ ყოვლად წმიდა სამებასა მამა-
სა და ძესა და წმიდა სულსა,
რომელმან აურაცხელითა კაცთ-
მოყუარებითა თვისითა
აურაცხელნი მაღლნი კეთი-
ლნი და ნიჭნი სრულნი მო-
ჰმადლნა კაცთა და განგ-
უეცხადა მორწმუნეთა სა-
ხიერებით, რომლისა მიმართ
გურწმენა და აღვიარებთ

და გუეუწკა ჰეშმარიტებაჲ
 მისი მართლ მადიდებლობით
 ხარებისაებრ და უწყებო-
 სა წმიდათა მოციქულთა და მა-
 ხარებელთაჲსა და სულისთა
 წმიდითა მათ მიერ აღწერილი-
 სა წიგნისა ამის მიერ ყოველად
 წმიდისა, რომელიცა ესე მოგ-
 უეთხრა ოთხთა მიერ მა-
 ხარებელთა სულისთა წმიდითა
 აღვსებულთა მათეს,
 მარკოზს, ლუკას და
 იოვანეს, რომელ მეტყუე-
 ლებს საკვირველებათა
 და ყოველთაჲჲ ღვთებებისა
 და კაცებისა განგებულუ-
 [ბასა]. მჯსნელისა. . . .
 ჩუენს. ,
 რომელი ყოველთაჲჲ ბრძანებათა
 შინა თვისთა დაამტკიცებს მამისა
 თანა დაუსაბამოჲსა და ყოველად
 წმიდისა სულისა თანა სწორებასა,
 თანა დაუსაბამოებასა და სუ-
 ფეგასა თვისსა, რომელსა აღვია-
 რებთ და ვადიდებთ თანა მამით და
 სულით წმიდითურთ სამგუა-
 მოვნებით და ერთ ღვთებით,

რომელი სუფევს საუკუნი-
თგან და უკუნიითი უკუნისამდე ამინ.

ამისთვისცა დიდითა სურვი-
ლითა და მჭურვალითა
სარწმუნოებითა თანამდებ ვართ
ყოველნი მორწმუნენი და გვიღირს,
რადთა მოსწრაფებით პატივ-
ვსცემდეთ ტკბილთა ამათ
ბრძანებათა უფლისა ღვთისა
მხსნელისა და მაცხოვრისა
ჩუენისა იესუ ქრისტესთა მახარე-
ბელთა ჩუენისა გამოცხნისათა.

და რადთა აღვიწერდეთ, გუ-
ლსმოღვინედ ვიკითხვი-
დეთ, ღმობიერად ვისმენ-
დეთ წადიერად და გულისცმა-
ვჰყოფდეთ გონიერად

.....
..... ყოველთავე. მცნე-
ბათა დამბადებელისა და ღვთი-
სა ჩუენისათა.

ესე არს წიგნი იგი აღთქუ
მისაჲ დაუსრულებელთა
მით კეთილთაჲ არათუ მთით
სინაჲთ ათთა მათ მცნე-
ბათაჲ მოსეს მიერ მოღებუ-
ლი, არამედ ზესკნელს ცისა

კათადო თვით თაგადისა და-
 უსაბამოჲსა ღმრთეებისა
 სახიერებით წუენთვის განკაცებ-
 ულისა პირითა ბრძანე-
 ბული და დაუკლებელად
 მახარებელი და მაუწყებუ-
 ლი კეთილთა მათ და სუფ-
 ევათა საუკუნეთად.

ესე არს ამას შინა წერილი
 იგი მარგალიტი უსასყიდ-
 ლოდ, რომლისათვის ჯერ არს
 საფასეთა ყოველთა განსყიდად
 და მის მხოლოდსა მოსყი-
 დად უხუად განმამდიდ-
 რებელისაჲ სიმდიდრითა

.....

ესე არს წყალობაჲ იგი ცხო-
 რებისაჲ და სასრდელი

უკვდავებისაჲ, განმა-
 მტკიცებელი გულთა ცო-
 ღვისა მიერ მომემართად და
 გამომსრდელი უხუებით
 ყოველთაჲე შიმშილითა ენებ-
 ათადთა შეიწრებულთაჲ

ესე არს ოქროჲ იგი გულის-
 ხმის ყოფისაჲ და სასუ-
 მელი სიხარულისაჲ,

მახარებელი გულთაჲ და
განმაბრძნობელი უ-
გულისხმობთაჲ.

ესე არს ხმ იგი ბორობანი
რომლისა რტობა მისთა დაი-
გრილონ და განისუენონ
ყოველთაჲე მაშურალთა
და ტვირთმძიმეთა ცოდვითა,

ესე არს სამოთხმ იგი შუ-
ენიერებისაჲ საესმ

მრავალფერითა ყუავილი-
თა და ნაყოფითა სურნე-
ლებისაჲთა, რომელი განასუ-
ლნელებს ყოველთაჲე ცოდ-
ვისა მიერ დაყროლებულთა.

ესე არს საუნჯჳ იგი მო-
უკლებელი, რომელი არცა
მდილმან და არცა მჭამელმან
განრყუნის და არცა მპა-
რავთა დათხარიან და განი-
პარიან და ატირებს მომ-
გებელთა სიხარულითა
საუკუნოდთა.

ესე არს ჭეშმარიტად კიბჳ
ცად აღმეყანებელი და
კარი სასუფეველისაჲ
მიმაახლებელი ღვთისაჲ და

თანა მოდასე მეოფელი

ანგელო'სთად.

მოვედით ყოველთა ო ნაკლუ-

ლევეანსათა ო დაგლახაკე-

ბულნო, ო მშიერნო

და მომეძარნო ცოდვათა მიერ

და ბრალთა ესერა მ'სა არს

. იგი ტკბილისა მის და

სახიერისა მეუფისად. მო-

ვედით და უხუეებით გან-

ვრიეთ, მოვედით და გან-

ვისუენოთ, მოვედით

და აღვივსნეთ კეთილთა-

გან მისთა მოუკლებელთა.

რომელ იგი თავადი ტკბილ არს

უმადლოთათვისცა და უკე-

თურთა, რომელმან უხუე-

ბით მიანიჭნის კეთილნი მი-

სნი და არავის აყუედრის.

ამად აღდგების და იტყვის

ხმითა მით ტკბილთა და სა-

ხიერითა

მე ვარ.

. რომელი ჭამდეს ნემგან

არა სადა ჰშიოდის, რომელთა

სწეუროდის მოვედინ ნემ-

და სუემდით და კვალიად იტყვის:

მე ვარ ნათელი სოფლისაჲ,
რომელი შემომიდგეს მე არა ვი-
დოდის ბნელსა, არამედ უნდეს-
მას ნათელი ცხოვრები-
საჲ და კუალად იტყვის:

მოვედით ნემდა ყოველნი მაშურალნი
და რომელთა ტვირთი მძიმეჲ გე-
ტვირთა და მე განგისუენო
თქუენ და შემდგომად ყოველნივე
სახიერებით და სიტკბოებით
ბრძანებანი მისნი რომელთაჲ
არა არს რიცხვი და ვინმცა
უძლო დაბადებულთაგან მან
მიწვდომად გინა აღრაცხთად
სახიერებათა მისთა უფსკრულსა.
ამად ჯერ არს ჩუენდა შიშით და
ძრწოლით დიდითა სარწმუნო-
ებითა მადლობაჲ აურაცხე-
ლთა ქველის მოქმედება-
თა და კაცთმოყუარებასა
მისსა მიუთხრობელსა და

.....

..... და მათის

..... და დიდების მე-

ტყუელებად სახელსა მისსა ყოვლად
წმიდისა დიდად შუენიერსა.

ამას შუევრდეთ ძვირ უხ-
სენებელსა და სახიერსა მას
ვევედრებოდით და მას ვა-
დიდებდეთ ვაქებდეთ და ვა-
კურთხევდეთ, რამეთუ მისი არს
სუფეკაჲ ძალი და დიდებაჲ
და მისა შუენის პატივი
და თაყუანისცემად თანა
დაუსაბამოდ მამით
და ყოვლად წმიდით სახიერით და
ცხოველს მყოფელით სუ-
ლითურთ აწდა მარადის და
უკუნითი უკუნისამდჳ ამინ.
ამისთვის ჯერ არს საყუა-
რელნო პატიოსანო მამანო
და ძმანო რაიცა რომელსა პირს
იქმნნეთ მოგებად გინა
აღწერად წმიდასა ამას წმი-
დათასა ცათა და ქუეყანისა
უხეშთაესსა წიგნსა, რომელ-
სა წიგნ ეწოდების, არამედ
არა არს ესე ვითა სხუანი
წიგნნი ღიტიწად წიგნად
სახელ დებული და
ეწოდების ამას სახა-
რება, რომელ არათუ სხუად
რამე არს სახარებაჲ, არამედ

პირი არს ღვთისაჲ, ჭეშმარიტად,
 პირი არს ღვთისაჲ, რომელი მე-
 ტყუელებს ვითა ჭეშმარიტად პი-
 რი ღვთისაჲ და მოგვეითხრობს
 და გუახარებს პირისა-
 გან ღვთისა გამოსრულ-
 თა ბრძანებათა და ჭეშმა-
 რიტთა და უტყუელთა
 აღთქუმათა მისთა ჳ-
 სნისა და ცხოვრებისა
 ჩუენისათა, რომელმან თქუა ცათა
 და ქუეყანისა წარსლვად,
 ხოლო სიტყუათა თვისთა არა
 წარსელად არამედ გებაჲ . . .
რაიცა ღიღითა კრძალვითა
 და გუელს მოდგინებითა
 და სარწმუნოებითა და შიშო-
 თა ღვთისაჲთა მოვიგე-
 ბდეთ და დიდად პატივ-
 ესცემდეთ
 'სეშთაეს არს ღმერთი და-
 ბადებულთა ეგრეთ-
 ეჲ ესეცა უ'სეშ-
 თაეს არს
 და ვითარცა უჯერო არს
 ღვთისაჲ დაბადებულთა
 თანა შერაცხვად ეგ-

რეთცა წმიდასა სახარება-
სა სხუათა წიგნთა
სწორად შერაცხეად, რომელ
სადღთონი წიგნნი და ღმ-
რთივ სულიერნი ყოველნი-
ვე სახარებისა მიერ
ცხოველ არიან, ვითარცა
წერილ არს ვითარად მართა-
ლი სარწმუნოებითა ცხო-
ვნდეს და რასაცა სარწმ-
უნოებით პატივ ესცემ-
დეთ ბრძანებათა უფლისა-
თა, რომელმან თქუა სარწმუ-
ნოებამან შენმან გაცხოვ-
ნა შენ, ვიდოდე მშვიდობით
და ყოველთა მორწმუნეთა მო-
შიშთა მისთა მოგანიტენ
მან სახიერმან და კაცთმო-
ყუარემან ღმერთმან სარწმუნო-
ებისაებრ თქუენისა მო-
უგონებელნი ნიჭნი და
კეთილნი მისნი საუკუ-
ნოდ და უკუნიითი
უკუნისამდე, ამინ.

ხოლო მე სულიერთა და საღვთოთა
მადლთაგან გლახაკი და მრ-
ვალთა ცოდვითაგან ღუელვა

გუემული და უდებებით და
 დახსნილობით ფრიად საარებუ-
 ლი, ამაღ უფსკრულთა ღვთისა
 მოწყალებისათა მინდობილი
 და არა სასოწარკვეთილი,
 სახელით ოდენ და არა საქმით
 მონა'სონი ბასილი თორეღყო-
 ფილი ღირს ეიქმენ აღწე-
 რად და განსრულებად წმიდა ამას
 ოთხთავსა სახარებასა გან-
 წმედილსა ახლად და მართალსა
 და უფროჲს მზისა ბრწყინ-

ვალესა წმიდისა მამისა ჩუენისა მიერ გიორგი
 მთაწმიდელისა, რომელსა შინა არა არს ერთიცა
 ასოდ მრუდი და ნაკლული და არცა მეტი,

დაღაცათუ ნაშრომი უნდ-
 ოდ ანუენებს მწერლობი-
 საგან უმეცრებისა ჩემისა მიერ.
 ხოლო ჩამიწერია საძიებელი წე-
 ლიწადისა სახარებათაჲ სვი-
 ნაქსართურთ დღეჲ დაუკ-
 ლებელად წესსა ზედა ბერძუ-
 ლსა და აწ უკუე სა

ცნაურ იყავნ თქუენდა, რომელნი

. იკითხვიდეთ

.

. . . არს ბერძულად გან-

წესებელ მოძღუარ-
 თა მიერ, ვითა შეუგვანდ-
 ეს თითოეულსა სა-
 ხარებასა. თავი ეგრეთ
 აღიღებენ და აწ ყოველნი
 განგებულებით მიხენია
 თავები სახარებისად ვი-
 თა აიღებვის საძიე-
 ელსა შინა კპოთ და .
 საძიებელსა ე-
 წეროს ზეპირით თავ-
 . . . ეგრეთ აიღებდით თი-
 თოეულისა სახარებისასა,
 . . . მერმე სახარებასა შეუ-
 დგენდით რომელ მოგეძიოს.
და ესრეთ აიღებვის თა-
 ვები გინათუ მას უამსა
 . . . გინათუ თქუა უფალმან
 გინათუ ჰოქუა უფალმან თვისთა
 მოწაფეთა, გინათუ თქუა უფალმან
 იგავი ესე, გინათუ ჰოქუა
 უფალმან მოსრულთა მათ მისა
 ჰურიათა, ესრეთ აიღებ-
 ვის თავები **და** რომელიმე
 სახარებათაგანი ვითა ე-
 წეროს ეგრე ითქუ-
 მის ლიტონად

და დაენიშნე თავ ბო-
 ლოები სახარებათად
 ოთხთავსა შინა სინგუ-
 რითა. თავებსა სახა- თავმო-
 რებათასა ესე არს ნიშანი კუნილი
 და ბოლოსა დასასრ- ჯვარი სინ-
 ულთა ესე არს ორ- გურითა
 ნი ჯვარნი მიდამო

+ ესრე სახედ + მიდამო დასას-
 დაიწერა ხელითა ცოდ- რულსა ორნი
 ეილისა ბასილის თო- ჯვარნი წური-
 რელ ყოფილისადთა ღნი სადაგნი
 სანახებსა ასურეთი- სინგურითა

სასა დიდებულისა ქალაქისა
 დიდისა ანტიოქიისასა, მო-
 ნასტერსა წარწინებულისა
 დიდისა კალიპოლისასა,
 სადიდებელსა ყოველად წმიდისა
 ღმრთის მშობელისასა სა-
 კვიდრებელსა და ნავთ-
 საყუდელსა ქართვე-
 ლთასა სოხასტერსა
 შინა მონასტრისა აღმო-
 საგალით სადიდებელსა
 წმიდათასს მთავარ ანგელოზთასა.
 და აწ გეკუდრები ყოველ-

თა ღრმთის მოყვარეთა,
 რომელნიცა განათლებულ
 ხართ წმიდისა ამის სახა-
 რებისა ბრწეინვალები-
 თა მორწმუნეთა და წმიდათა
 მამათა და ქრისტეს მიერ ძმა-
 თა, რომელნი მოელთ მიმთ-
 ხუევეად საუკუნოთა
 მათ კეთილთა ჴსენებ-
 ულ გუყვენით წმიდათა
 შინა ღოცვათა თქუენთა.

მე გლახაკი ბასილი
 ამის წმიდისა სახარებისა დამ-
 წერი და მშობელნი
 ჩემნი
 ჩემნი სულიერნი
 ა ხორციელნი. , . .
 კეთილად
 მიცვალებულ-
 თა და მიცვალებადთა
 (საიდუმ)ლოთა მცნებითა
 და მარხვითა სიყუარუ-
 ლით და ნუგეშინისცემ. .
 იგინიცა

 მო
 თვის საუკუნოსმცა

არს კურთხეულ და სა-
 ცხენებელი მათი თანა და-
 იწერების სახელები მათი,
 რომელთა ჩუენ მოგვიცხსენენ
 წიგნსა მას ცხოველთასა
 და მიმცა ეცემიან ნეტარება
 სულთა მათთა დაუსრულებე-
 ლნი იგი კეთილნი, რომელი თუალ-
 მან არა იხილა და ყურთა ა-
 რა ესმა და გულსა კაცისა-
 სა არა მოუცდა, რომელი
 განუმსადა ღმერთმან მოჟუარეთა
 სახელისა მისისათა იგინი-
 მცა დგომითა არიან მარჯვე-
 ნით წინაშე უფლისა თვის
 დაუღამებელსა მას დღესა
 მოსლვისა მისისათა.
 დადგინებულადცა არიან ყოველთა
 წმიდათა თანამომხსენებელნი ჩემნი,
ხოლო ოდეს აღიწერა წმიდა სახარება
 ქრონიკონი იყო მაშინ

მოკლე მახვილგონივრული ამბავნი

ქუთაისის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში მრავალი საინტერესო ხელნაწერი წიგნია დაცული. ნაწილი წიგნებისა დღეისათვის შეუსწავლელია და არ არის შესული სამეცნიერო ბრუნვაში. ეს ძალზედ დასაინანია, თუ გავითვალისწინებთ, რომ სო-გიერთი მათგანის მეცნიერული ღირებულება ფასადუდებელია არა მარტო საქართველოს ისტორიისა და კულტურული წარსულის შესასწავლად, არამედ მეზობელი და მახლობელი ქვეყნების კულტურის ისტორიის შესწავლისთვისაც, მე-10 საუკუნიდან დაწყებული მე-19 საუკუნის ჩათვლით ინტერესს იწვევს მუზეუმში დაცული ხელნაწერი წიგნი N217, რომელიც წინამდებარე თემის კელევის საგანს წარმოადგენს.

ხელნაწერი N217 მეტად მრავალფეროვანია თავისი სტრუქტურით. მასში მოკლე მახვილგონივრული ამბების გარდა, წარმოდგენილია ტექსტები, რომლებიც შეიცავენ მნიშვნელოვან ცნობებს მეცნიერების ისეთი დარგებიდან, როგორიცაა: ფილოსოფია, თეოლოგია, ისტორია, ეთიკა, ასტრონომია და სხვა.

ხელნაწერი N217 ზომით 20X17 სმ-ია; ქაღალდი, რომელზედაც ტექსტია დაწერილი თავდაპირველად თეთრი უნდა ყოფილიყო, ამაზე მეტყველებს ხმარებისაგან თუ სიძველისაგან უკვე საკმაოდ გაყვითლუ-

ბულ ფურცლებს შორის ზოგიერთი გვერდის განსაკუთრებული სითეთრე. წიგნის ხშირი ხმარებისაგან ფურცლების ქვედა მარჯვენა კუთხეები საკმაოდ მუქი ლაქებითაა დაფარული. ტექსტს გადამწერის მიერ გაკეთებული აქვს ფურცლობრივი ნუმერაცია არაბული ციფრებით. ნუმერაცია 69-ე ფურცლის შემდეგ წყდება, ეს მაშინ, როცა ხელნაწერი სულ 118 ფურცელს შეიცავს. ხელნაწერის პირველი გვერდი დანომრილია ციფრით – 3. დაკარგულია ხელნაწერის მე-19 ფურცელი. ტექსტი დაწერილია წვრილი მხედრული ხელით. გვერდებს შორის სტრიქონთა რაოდენობა უმრავლესად 17–18-მდე ცვალებადობს; წიგნში გაერთიანებულია სხვადასხვა დასათაურების „ამბავი“. სათაურები შესრულებულია სინგურით. თითოეულ ტექსტში შემავალი „ამბავი“ დანომრილია არაბული ციფრებით. ხელნაწერის ტექსტი მთავრდება მინაწერით: „სრულ იქმნა სადიდებლად ღმრთისა ყოვლისა შემოქმედისა და ყოვლისა მპყრობელისა, უფლისა ყოველთა ძალთა-სა“ და ბოლოს სინგურით „დასრულდა“. სათაურის, შემდგენელის ან დაწერის თარიღის აღმნიშვნელი რაიმე ნიშანი წიგნს არ გააჩნია. მე-5 ფურცელზე წარმოდგენილი ტექსტის სტრიქონთა ნაწილი ძალიან ძნელად იკითხება. ნაწილის წაკითხვა კი სავსებით შეუძლებელია. ხელნაწერის 116-ე ფურცლის მეორე გვერდი თავდაპირველად თავისუფალი ყოფილა და ამჟამად ჩვენ-

1 ტექსტი აქ და შემდეგაც ყველგან მოგვყავს ქარაგმების გახსნით, ხოლო პუნქტუაციას უცვლელად ვტოვებთ.

თვის დაუდგენელ პირს იგი საკუთარი კალიგრაფიის სანეუცხადად გამოუყენებია. რამდენჯერმე მეორდება ქართულად და რუსულად ცნობილი სარაინდო-საფალავნო უანრის ნაწარმოების სათაური – „ყარამანიანი“. შემდეგ იმავე პირს რადაცის დაწერა უცდია და ისევ მოუშლია, თუმცა ზოგიერთი სიტყვების ამოკითხვა მაინც ხერხდება: „წიგნი ესე მოკლე მახვილგონიერულნი: არის ას ოცდა ორი ფურცელი ესეიგი“... და აქ მინაწერი წყდება. გამორიცხული არ არის იგი მიგვანიშნებდეს იმაზე, რომ ხელნაწერი წიგნი თავდაპირველად 122 ფურცელი იყო, მაგრამ იმავე გვერდზე იმავე მედნით, ოღონდ უკვე რუსულად არის მინაწერი „118 листов“, რაც ემთხვევა მუხეუმში შემოსვლის დროისათვის ხელნაწერში ფურცელთა რაოდენობას. აქვეა მინაწერი: „წმინდაო ღმერთო, წმინდაო მრწე, წმიდაო“, და შემდეგ ისევ „ყარამანიანი“. ასევე ხელნაწერის სარწევის მეორე ფურცელზე რამდენჯერმე მეორდება რუსულად და ქართულად „ასდათვრამეტი ფურცელი“. იმავე ფურცლის მეორე გვერდზე რუსულ ენაზე კკითხულობთ: „Изъ книг князя Симона Абашидзе“, და შემდეგ ქართულად „თავადის სვიმონ აბაშიძის წიგნთაგანი“, რაც ცხადია, მიუთითებს იმაზე, რომ ხელნაწერი წიგნი თავად სვიმონ აბაშიძეს ეკუთვნოდა.

ხელნაწერი ნასმული არის მუქქავისფერ ტყავგადაკრულ ხის ყდაში. ყდა ნაწილობრივ დაზიანებულია. ყდის შიგნითა ზედა გვერდზე არის წარწერა რუსულ ენაზე. აქვეა მინაწერი: „Изъ книг князя Симона

Абашидзе“, „ორმოცდაათი მარცვალი არის ქარვის კრიალოსანი თავიანთ მეორე კრიალოსანი არის ოცდარვა მარცვალი თავიანთ“. აღნიშნული მინაწერი შედარებით ახალია და მას არავითარი შინაარსობრივი ან დანიშნულებითი კავშირი არა აქვს ხელნაწერის ტექსტთან. მინაწერები გვხვდება აგრეთვე ხელნაწერის ყდის ბოლო გვერდის შიგნითა მხარესზე. აქვეა მარტივი არითმეტიკული გაანგარიშებანი, რომელთაც ასევე კავშირი არ უნდა ჰქონდეთ ხელნაწერის ტექსტთან.

ხელნაწერს დართული აქვს სარწყევი ორ ფურცელზე, რომელიც განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს სხვადასხვა მიზეზთა გამო.

1. სარწყევი დანომრილია არაბული ციფრებით 1 და 2. საფიქრებელია, რომ იგი ხელნაწერს თავში ჰქონდა დართული; ამ მოსაზრებას ისიც ამტკიცებს, რომ სარწყევის მეორე ფურცლის წინა გვერდზე, ქვედა მარჯვენა ბოლოში არის მინაწერი სინგურით „მოკლე მახვილ“, რაც ხელნაწერის მომდევნო გვერდზე დაწყებული ტექსტის სათაურს უნდა მიუთითებდეს. სწორედ მესამე გვერდზე იწყება კიდევც ხელნაწერის პირველი ტექსტი სათაურით „მოკლე მახვილ გონივრულნი ამბავნი“. აქვე მინდა აღვნიშნო, რომ წვეთვის საინტერესო ხელნაწერისათვის ისევე, როგორც უმრავლეს ხელნაწერთათვის. დამახასიათებელია ერთ გვერდზე დამთავრებული ტექსტის ბოლოს ცალკე სტრიქონზე მინიშნებულ იქნას მომდევნო გვერდზე დაწყებული ტექსტის წინა სიტყვა, ან მარცვალი მაინც. ესე იგი წიგნი გარდა

არაბული გადანომერისა პაგინირებულია კუხტოსით. ყოველივე აღნიშნულის შემდეგ, ეფიქრობ, საეკვო აღარ უნდა იყოს, რომ სარწევი ხელნაწერის პირველ ორ გვერდს წარმოადგენს.

2. სარწევში ოცდაოთხი დასახელების ტექსტია მითითებული. უკვე სათაურების მიხედვით. ხელნაწერის ტექსტს კიდევ რომ არ ვიყუთ გაცნობილი, იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ხელნაწერის სხვადასხვა დასახელების ტექსტობრივი მასალა განსხვავდება ერთმანეთისაგან, როგორც შინაარსობრივი მხარით, ასევე მიზანდასახულობითაც. ამდენად ვერ დავეთანხმებით ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობის შემდგენელს ევნიკოლაძეს, რომელსაც აღწერილობის წიგნში მიუთითებია: „მოკლე მახვილ გონივრული ამბაენი 3რ – 114რ“. მართალია, წიგნის საერთო სათაური ამჟამად ცნობილი არ არის და აღწერილობის შემდგენელს ალბათ უფლება ჰქონდა პირობითად წიგნის სათაური, თუნდაც ხელნაწერში მოცემული პირველი ტექსტის მიხედვით მიენიშნებინა, მაგრამ აღწერილობაშივე რომ აღენიშნა: მოკლე მახვილ გონივრული ამბაენი 3რ – 114რ – ს მოიცავსო, ამის საშუალებას თვით ტექსტების მიხედვით სხვადასხვაობას რომ თავი დავანებოთ, ხელნაწერის სარწევი არ იძლევა, სადაც საკმაოდ ნათლად არის დაფიქსირებული პირველი ტექსტის არა მარტო სათაური, არამედ იმ ამბავთა რაოდენობაც, რომლებიც აღნიშნული სათაურის ქვეშ იგულისხმება. სარწევში ვკითხულობთ: „მოკლე მახვილ გონივრული ამბაენი.

რომელთაცა შეადგენენ 324 პარადრაფნი, რომელთაცა შინა იპერობიან, ფრიად უსიამოვნესი და ღირსსახსოვარნი მოთხრობანი, ხოლო რომელნიმე მათგანნი არიან მკუეხორგონიერულნი წარმოთქმანი, ძველთა საბერძნეთის ფილოსოფოსთანი“.

როგორც სარჩევში არის მითითებული, „მოკლე მახვილ გონიერულნი ამბაენი“ 324 პარაგრაფს შეიცავს; ხელნაწერში 324-ე პარაგრაფი მთავრდება 70ს-ზე და არა 114რ -ზე. იქვე იმავე 70ს-ზე სინგურით იწყება უკვე სარჩევში მითითებული სხვა დასათაურება: „სხუა და სხუა გუარნი ხუმრობანი“.

3. ხელნაწერის სარჩევში მითითებული გვერდები არ ემთხვევა სინამდვილეში ტექსტის ადგილს მოცემულ წიგნში. ასე მაგალითად: „სხუა და სხუა გუარნი ხუმრობანი“ მითითებულია 111 გვერდზე, ხელნაწერში კი 70ს-ზეა; ასევე „სხუა და სხუად სააზრნი წინადადებანი“ მითითებულია 112-ე გვერდზე, ხელნაწერში კი 71ს-ზეა. არცერთი ტექსტი ხელნაწერისა არ იწყება იმ გვერდზე, რომელზედაც იგი მითითებულია სარჩევში, უფრო მეტიც; ხელნაწერი სულ 118 ფურცელს შეიცავს, მაშინ, როდესაც სარჩევის მიხედვით ხელნაწერის ბოლო ტექსტი „განმარტება კაცთა სახელებისა“ 184-ე ფურცელზეა მითითებული, ნენს სინამდვილეში კი იგი 114 -ზე იწყება. შემოთქმული საკმარ საბაბს გვაძლევს იმისათვის, რომ დავასკვნათ: მუხუუმის ხელნაწერი N217 არ არის დედანი, იგი გადაწერილია სხვა წყაროდან, რომელიც ალბათ 184 ფურცელზე მეტს

ითვლიდა, ამაზე მიგვანიშნებს ის, რომ სარწყვის მიხედვით ხელნაწერის ბოლო ტექსტი 184-ე ფურცელზე უნდა იწყებოდეს. აღნიშნულიდან სჩანს – გადამწერს თავიდან განუხრახავს დედნის მთლიანად გადაწერა. ამაზე მიუთითებს სარწყვი, მაგრამ შემდეგ, რაღაც მოსესების გამო, დედანში წარმოდგენილ მასალას უკვე შერწყმით მოჰკიდებია და სხვადასხვა ტექსტიდან მხოლოდ მისთვის განსაკუთრებით საინტერესო და მნიშვნელოვანი ამბები გადმოუღია. ეფიქრობთ, სწორედ ამან გამოიწვია სარწყვსა და ტექსტს შორის ზემოაღნიშნული განსხვავება. შეიძლება ამ განსხვავების სხვა მოსესიც არსებობდეს. კერძოდ: დედანი, რომლიდანაც გადაწერილია აღნიშნული ხელნაწერი, მცირე ფორმატისა უნდა ყოფილიყო და ამდენად წვესს ხელნაწერში წარმოდგენილი ტექსტის დასატევად ფურცლების მეტი რაოდენობა დასჭირდებოდა. გადამწერმა ამას თავიდან, ალბათ ეურადღება არ მიაქცია; პირველად გადაწერა სარწყვი, ეფიქრობთ სარწყვი დედანსაც წინ უნდა ჰქონოდა დართული და ტექსტის დამთავრების შემდეგ ან ვერ შეამჩნია სარწყვსა და ხელნაწერის ნუმერაციას შორის განსხვავება, ან შეამჩნია და რაღაც მოსასრებით უცვლელად დატოვა იგი.

სარწყვი და თვით ხელნაწერში გაერთიანებული ამბები მკვეთრად მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ხელნაწერი შედგენილია და რომ შემდგენელს წიგნში წარმოდგენილი ამბები სხვადასხვა წყაროებიდან ამოუკრებია. კერძოდ, ხელნაწერში წარმოდგენილია: „...მკუთრგო-

ნივრულნი წარმოთქმანი, ძეგლთა საბერძნეთის ფილოსოფოსთანი“, „სნეთა ჰსწავლებითნი განზრახუანი, გარდამოცემულნი კანცლერისა მიერ, ღრაფის ოქსერტირნისა, რომელნიცა შეიცავენ თვის შორის, ფრიად სასარგებლოთა მოძღრუებათა, ანუ ჰსწავლათა“, „გარდამოცემულობანი განა ვმა საღმრთო წერილისა“, „ასრი ეპიქტიტე ფილოსოფოსისა, სიკუდილისათვის“ და სხვა.

ხელნაწერი აღმოჩენილს XIX საუკუნისათვის მიუკუთვნებია. XIX საუკუნის დასაწყისში საქართველო რუსეთს შეუერთდა. ცარიზმი თავისი პოლიტიკის განხორციელების გზაზე ბრძოლას უცხადებდა ევკლეფერს ეროვნულს. „საჭირო შეიქმნა ეროვნული ფიზიონომიისა და რაობის გარკვევა: აქედან წარმოიშვა საქართველოს წარსულის გათვალისწინების აუცილებლობის შეგნება. მეორე მხრივ წარმოიშვა შეგნება იმისა, რომ შექმნილ პოლიტიკურ პირობებში, შესაძლებელია ახლო მისვლა ევროპის ცხოვრებასა და კულტურასთან, რისთვისაც საჭიროა ევროპული ცოდნის – მეცნიერებისა და განათლების შეთვისება“.¹

ხეცნთვის საინტერესო ხელნაწერი თავისი შინაარსით პასუხია ამ უკანასკნელზე. იგი იმ პერიოდისათვის ეროვნულ სკოლასა და საგანმანათლებლო ცენტრებს მოკლებულ მკითხველს აძლევს საჭირო ცნობებს ევროპული მეცნიერების უმრავლესი დარგების შესახებ

¹ კ. კეკელიძე, აღზარამიძე, წინასიტყვაობა. „კალმასობა“, ტ. I. 1936, გვ. 4. 104.

და ამასთან ერთად, ერთის მხრივ, მწვავე სატირით კიცხავს ადამიანთა ცხოვრებისეულ ნაკლოვანებებსა და შეცდომებს, მეორეს მხრივ კი ეთიკის მისაღებ ნორმებს სთავაზობს მათ.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ხელნაწერი აღმწერელს მე-19 საუკუნისთვის მიუკუთვნებია. ნვენ ვფიქრობთ, რომ თვით დედანი, რომლიდანაც ეს ხელნაწერია გადაწერილი უფრო ადრინდელი პერიოდისა უნდა იყოს, კერძოდ მე-18 საუკუნის მიწურულის. ამაზე მიგვანიშნებს თვით ხელნაწერის ტექსტი, სადაც „ენი-ნებულესი პოვნიღებანი, რომელისამე ჟამიდგან ევროპასა შინა ქმნილნი“ სათაურის მქონე ტექსტში 103-ე კითხულობთ: „პროფესორმა ვიდერბუდმა, პირველად გამოაჩინა ილეკტროს ძალი ნრდილოეთის ბრწვინუ-აღებასა შინა: 1769-სა წელსა“. მითითებული სათაურის ქვეშ გაერთიანებულ ტექსტში ვრცლად არის აღწერილი ევროპისა და საერთოდ მსოფლიო მეცნიერების მნიშვნელოვანი გამოგონებები და აღმოჩენები. ტექსტის მიხედვით 1769 წელი ეს არის თარიღი, რომელსაც აღმოჩენათა დასახელება ვერ აშორდა და ამდენად უნდა ვიფიქროთ, რომ ხელნაწერის ავტორისათვის უცნობი იყო მსოფლიოს ქვეყანათა შემდგომი აღმოჩენები მეცნიერების დარგში, მხედველობაში მაქვს; ჟანგბადის აღმოჩენა (1768–1774 წწ. კ.შეელე და ჯ.პრისტლი), ორმაგი მოქმედების უნივერსალური ორთქლის მანქანის აგება (1784 წ. ჯ.უატი), პავაის კენძოლების აღმოჩენა (1778 წ. ჯ.კუკი), სინათლის ინტერფერ-

რენციის მოვლენის გამოკვლევა (1800 წ. ტ.იუნგი) და სხვა, რომელთა შესახებაც მე-19 საუკუნეში მცხოვრებ პირს და ისიც ასეთი ხელნაწერის შემდგენელს აუცილებლად ეცოდინებოდა. ამასთან ერთად ხელნაწერში „დროს განყოფისათვის, სხუა და სხუა ეპოხად და სხუანი“ სათაურის შემცველ ტექსტში ვკითხულობთ რუსეთის სახელმწიფოს შესახებ ცნობებს 840 წლიდან მოყოლებული პეტრე დიდის გარდაცვალებამდე – 1723 წლამდე¹. აღნიშნულ ტექსტში ზოგჯერ ყურადღება გამახვილებულია რუსეთის ცხოვრების სრულიად უმნიშვნელო მომენტებზე და თუკი ნავთვლით, რომ ხელნაწერის დედანიც მე-19 საუკუნეშია დაწერილი, ყოვლად შეუძლებელია მის შემდგენელს არ სცოდნოდა რუსეთის სახელმწიფოს შემდგომი პოლიტიკური ცხოვრების შესახებ. მითუმეტეს, რომ მე-18 ს-ის მიწურული და მე-19 საუკუნის დასაწყისი მნიშვნელოვანი მომენტებით აღინიშნა რუსეთის სახელმწიფოსათვის. მხედველობაში მაქვს: რუსეთ-თურქეთის ომი, სუეოროვის ღაშქრობა, 1812 წლის სამამულო ომი, საქართველოს რუსეთთან შეერთება და სხვა.

ყოველივე აღნიშნულს შეიძლება ისიც დაემატოს, რომ მეფის რუსეთის მმართველობა ერთბაშად როდი დამყარდა საქართველოში. თავისი პოლიტიკის განხორციელების გ'სა'ზე იგი დიდ წინააღმდეგობებს აწყდებოდა თავისუფლებისმოყვარე ქართველი ხალხის მხრიდან. ცარი'სმის ბიუროკრატი მოხელეები და

1 ცნობილია, რომ პეტრე დიდი 1725 წ. გარდაიცვალა.

საქმისმწარმოებელი წინოვნიკები სულს უმწარებდნენ ქართველ გლეხობას. ცარიზმის ხელისუფალთა ასეთ მოქმედებას არ შეიძლებოდა შესაბამისი ასახვა არ ეპოვა ქართულ ხალხურ სეპირსიტყვიერებაში. დღეს ჩვენთვის ცნობილია უამრავი ხალხური ლექსი, თუ სატირული გამონათქვამი, სადაც თავლაფდასხმული, მიწასთან გასწორებული არიან ხალხის შემაწეხებული ბიუროკრატი მოხელენი. მიუხედავად იმისა, რომ ხელნაწერში, განსაკუთრებით მის პირველ ტექსტში „მოკლე მახვილ გონიერულ ამბებში“ საკმაოდაა წარმოდგენილი სატირისა და იუმორის შემცველი ამბები: მეფეებზე, მოსამართლეებზე, მდივან-ბეგებზე და საერთოდ იმათზე, ვინც წაგრაგდა და ავიწროვებდა მშრომელ გლეხობას, ამ მხრივ რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ამსახველი ერთი ამბავიც კი არ არის წარმოდგენილი, აქვე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ხალხთა ურთიერთობის დროს ამა თუ იმ ქვეყნის ენაში ხშირად იჭრება სხვა ქვეყნის ხალხთა ენის გამოთქმები, სახელთა თუ მოქმედების აღნიშვნები. ამ მხრივ თუკი იოანე ბატონიშვილის „კალმასობაც“ კი კერა გადაურჩა რუსიციზმებს, ჩვენთვის საინტერესო ხელნაწერი წიგნი დაწერილია სუფთა ქართული ენით, თავისუფალია ყოველგვარი რუსიციზმისაგან, ტექსტში ხშირად გვხვდება ქარაგმები და ხმარებიდან გამოსული ბგერები, მათ შორის ყველაზე მეტად უ(უბრჯ.გუ). ცნობილია, რომ უმარცველო უ-ს მარცველიანობისაგან განმასხვავებელი ნიშანი ანტონ პირველმა შემოიღო.

ამასთანავე უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ თავისი დროის ცოცხალი მეტყველების უშუალო გავლენა, წარმოთქმის აღეკვადური გამოხატულება აძლევდა საშუალებას უ-ს ფართოდ ხმარებას, რასაც საშუალო ქართულის ძეგლებში, მეტადრე XVII–XVIII სს. ტექსტებში ეხედებით¹, ყოველივე უემოთ აღნიშნული მიმანიშნებელია იმაზე, რომ დედანი ხელნაწერისა XVIII ს-ის მიწერულს ეკუთვნის.

ხელნაწერის ტექსტების შესწავლის დროს, გამოირკვა, რომ ტექსტის ის ნაწილი, რომელიც გაერთიანებულია „ღირსსახსოვარნი სიტყუანი“ სათაურით ენათესავენა იოანე ბატონიშვილის „კალმასობის“ ტექსტის ნაწილს სათაურით: „ოთხი შეუძლებელი საქმე“, „მეგობრისთვის“, „სიცოცხლის ხანგრძლიეობა“. ტექსტების შესადარებლად „კალმასობის“ 1936 წლის გამოცემა გამოვიყენეთ. მართალია, როგორც წიგნის წინასიტყვაობაში გამომცემელნი აღნიშნავენ ტექსტი ნაწილობრივ შეცვლილია, მაგრამ რადგან ეს ცვლილება ჩვენს მიერ შესადარებლად გამოყენებულ ნაწილს არ განუცდია, ამდენად იგი იძლევა საშუალებას უემოადნიშნულის გასარკვევად. ხელნაწერში 72r-ზე ვკითხულობთ: „ეკეთუ ვინმე, ოცი წლისა დაბადებიდგან, არა იყოს ღამაში, ოცდაათისა ღონიერი, ორმოცისა გონიერი, ორმოცდაათისა მდიდარი, სამოცისა ღმრთისმოყვარე, იგი არღარა თანამდეგ არს მლოდებად, ამ თვი-

¹ იე.კაკთარაძე, ქართული ენის ისტორიისათვის, 1964, გვ. 86-90.

სებათ მიღებისა“. შესაბამისად „კალმასობაში“ 224 გვერდზე – „ამას, უკეთუ ვინმე შობითგან ოცვლამდის სახით არის დუხჭირი, ანუ ეშვერი, ოცდაათ წლამდის უღონო, ორმოცდაათ წლამდის უგუნური, სამოცდაათ წლამდის უღმრთო, ამათი წესსა შინა მოევენება შეუძლებელი არს“, ან კიდევ ხელნაწერში იმავე გვერდზე – „სამნი ნიეთნი არიან ფრიად საძაგელნი, ღმრთისა და კაცისანი, გლახაკი ამპარტავანი, მდიდარი ძენწი და ცრუდ, მოხუცებულნი მემრუშე“. შესაბამისად „კალმასობაში“ იმავე გვერდზე – „სამი ნიეთნი ღვთისა და კაცთათვის არა არს სათნო: გლახაკისა ამპარტავნობა, მდიდრის სიწუწკე და ცრუობა, სოლო მოხუცებულის მეძაობა“. მაგალითის მოყვანა კიდევ შეიძლებოდა, მაგრამ ვფიქრობთ აღნიშნული საკმარისია დავასკვნათ, რომ ტექსტები ერთმანეთს ენათესავენ. მაგრამ, რომელია პირვანდელი „კალმასობაში“ მოტანილი ტექსტი. თუ ჩვენს ხელნაწერში წარმოდგენილი? ამ კითხვას, ჩვენი აზრით, ასეთი პასუხი შეიძლება გაეცეს: ტექსტების შედარების დროს ხელნაწერში იმავე სათაურის ქვეშ და იმავე 73r-ს არის კიდევ სამი იმავე ხასიათის ამბავი, რომელიც შედარების დროს „კალმასობაში არ აღმოჩნდა. ესენია: 1. „ოთხი ნიეთნი არიან უკემოუქცეველნი, ანუ დაუბრუნებელნი, სიყმაწვილე, დროდ, ნათქვამი სიტყუა და ქაღწეულობა“; 2. „ოთხნი ნიეთნი ეშესაბამებთან მწუაღებელთა, კეთილთა კაცთა დაქცევად, ღარიბთა სიძულდილი, ბოროტთა ამაღლება და ქვეულისა დათრგუნეა“; 3. „ნიშანნი ზუაფისა კაცისანი.

ამპარტავენებისა და მძვინვარებისა არს იგი ძე პირსა ზედა ჰქონან მას ნიადაგ, მუქარა და წყინებანი, ბრუდე შეხედვა, შეკრული და ჩამოფხატული წარბები“. ასევე „კალმასობაში“ შესადარებელ ტექსტში იმავე 224-ე გვერდზე ვკითხულობთ ამბავს, რომლის შესახებაც ხელნაწერში არაფერია ნათქვამი: „სამი ნივთი ცუდად იქნების ხმარებულ მაშინ, უკეთუ შეხვდეს ესე ვითარად: ჩიტი ხელსა შინა ემაწვილისასა, ემაწვილი მუხაიბად მოხუცებულისა სულმოკლესადმი და მეგობრობა უგუნურისადმი“. აღნიშნულის შემდეგ, ცხადია, ტექსტის პირველადობის საკითხი უნდა მოიხსნას, ეს მით უფრო შესაძლებელი იქნება, თუ გავითვალისწინებთ „კალმასობის“ მოქმედი პირების იოანესა და სოლომონის საუბარს, რომელიც წინ უძღვის ჩვენთვის საინტერესო ტექსტობრივ მასალას. საუბარში იოანე თავისი აზრი, რომ უფრო დამაჯერებელი გახადოს, ამბობს: „შეუძლებელია როგორათაც რომ სწერენ ფილოსოფოსნი ოთხსა რასმე იმსახედ“-ო და იწყებს იმ აბავთა ჩამოთვლას, რომელთა შესახებაც ჩვენ ზემოთ გვქონდა საუბარი.

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან სავარაუდოა, რომ იოანე ბატონიშვილსა და ჩვენთვის საინტერესო ხელნაწერის შემდგენელს ერთი და იგივე წყაროებიდან აქვთ ნასარგებლები, კერძოდ ფილოსოფოსთა გამონათქვამებიდან და ერთნაირი შინაარსის ტექსტებში სიტყვების ცვალებადობა, ჩვენი აზრით, განპირობებულია იმით, რომ მათ უშუალოდ კი არ გადმოიღეს წყაროდან მათ-

თვის საინტერესო ამბები, არამედ შინაარსის შენარჩუნებით, სხვადასხვა ინტერპრეტაციით წარმოადგინეს ისინი საკუთარ ტექსტებში. ან შესაძლებელია წყარო, რომლითაც მათ ისარგელეს, არაქართული იყო. ამ შემთხვევაში, ცხადია, ორი სხვადასხვა პირის მიერ ნათარგმნი მასალა არ შეიძლება სიტყვა-სიტყვით ემთხვეოდეს ერთმანეთს, ამას თავის მხრივ ისიც უწყობს ხელს, რომ ქართული ენა მდიდარია ერთნაირი მნიშვნელობის შემცველი სიტყვებით – სინონიმებით და ამდენად სხვადასხვა პირის მიერ ნათარგმნი ტექსტი წარმოგვიდგება ერთნაირი შინაარსით, მხოლოდ ამ შინაარსების ფრაზეოლოგიური შემკულობა, ეჭვგარეშეა, ყოველთვის სხვადასხვაგვარი იქნება.

ტექსტის შესწავლის დროს გამოირკვა აგრეთვე, რომ ხელნაწერის პირველ ტექსტში „მოკლე მახვილ გონიერულ ამბებში“ 160 ნომრით 30უ-ზე მოთხრობილია ამბავი, რომელიც მკვეთრად ენათესავება სულხან-საბა ორბელიანის თხზულების – „სიბრძნე სიცრუისა“, არაკს „ძალა ერთობისა“. მოვიტან ხელნაწერში წარმოდგენილ ტექსტს: „მოხუცებულსა ვისმე ესხნენ მრავალნი ძენი და მიწურა იგი სიკუდილად, მოუწოდა მათ წინაშე თვისა და მისცა ყოველსა მათგანსა თვითო კონა ნედლი წკეპლაჲ და ჰკითხა შეგიძლიათო მაგათი გარდამტერევა, ერთის მოწვევითაო და ვინადგან მათ უარყვეს ესე და უთხრეს შეუძლებელი არისო, მაშინ ამცნო მამამან მათმან ესრეთ, ამისგან ქსიკანით შვილნო ჩემნო, რომელ უკეთუ იცხოვრებო

ურთიერთთა შორის ერთ სულად და თანხმობით მაშინ იქნებით ბედნიერი და საშიშნი მტერთა თქვენთათვის და უკეთუ იცხოვრებთ უთანხმოებით, მაშინ დასუსტდებით და დაგიმონებენო იგინი“. პარალელურად სულხან-საბა ორბელიანის თხზულებაში ვკითხულობთ: „მეფე ვინმე იყო დიდებული, ოცდაათი ვაჟი ჰყვა. რა მოიწია დრო სიკვდილისა მისისა, მოუწოდა ძეთა თვისთა, მოადებინა ოცდაათი ისარი, შეკრა მაგრად ერთად და მოსიდა, რათა გატეხოს და ვერ გატეხა. მერმე თითო-თითო მოსიდა და ყოველივე დაღეწა. უთხრა შეიღთა თვისთა:

– თუმცა ერთად ხართ და ერთსა პირსა სედა სდგეხართ, მტერი ეგრე ვერ გაგტეხთ, ვითა მე წელან შეკრული ისარი ვერ გავტეხე, თუ გაიყრებით, ესრეთ თითო-თითოდ დაგლეწოსთ მტერმან, თავიცა მოსთხაროთ და მოყვარეცა“¹. საფიქრებელია, რომ ხელნაწერის შემდგენელმა ამბავი სემოაღნიშნული თხზულებიდან ამოიღო, ოღონდ ხელნაწერში თავისებური ინტერპრეტაციით წარმოადგინა იგი. ანდა ისევე, როგორც სულხან-საბა ორბელიანმა მრავალი ხალხში გავრცელებული სიუჟეტი გამოიყენა თავის თხზულებაში, ასევე, შესაძლებელია ხელნაწერის შემდგენელმაც უშუალოდ ხალხისაგან აიღო სემოაღნიშნული სიუჟეტი. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ილია ჭავჭავაძე წერილში „სოგიერთი რამ“, როცა ქართველობის საკითხს ეხება, სემოაღ-

¹ სულხანსაბა ორბელიანი, „სიბრძნე-სიცრუისა“, 1979, გვ. 63-64.

ნიშნულ ამბავს ესოპეს მიაწერს. წერილში ვკითხულობთ: „განვითეთუელდით, ცალ-ცალკე დაეიშაღენით. ასო-ასოდ დაეიჭერთ და მაგ განვითეთუელებაჲ. ცალ-ცალკობაჲ ეოველგან და ეოველ სფეროში ის საქმე გეიყო, რაც ესოპეს ზღაპარში თვითთუელს წკეპლას მოუვიდა, ერთად ძნელად გადასამტვრევს“¹.

საჭიროდ მიგვანია აღვნიშნოთ, რომ ამ შემთხვევაში მთავარი ის კი არ არის, თუ ვის დაესესხა აღნიშნულ სიუჟეტს ხელნაწერის შემდგენელი, არამედ ის, რომ მასაც, როგორც სხვებს, აწუხებდა ქვეყნის დაქუცმაცება, შინაური აშლილობა, ძმათა შორის ხისხლის ღერა და ხსნას ამ უბედურებიდან ქვეყნის გაერთიანებაში ხედავდა. ვფიქრობთ, ამით უნდა იყოს განპირობებული აღნიშნული არაკის შესვლა ხელნაწერის ტექსტში.

ხელნაწერის პირველი ტექსტი „მოკლე მახვილ გონიერულნი ამბავნი“, წიგნის ძირითად ნაწილს მოიცავს. კერძოდ: 3r-დან 70v-მდე. აღნიშნულ ტექსტში მოცემული ამბების უმრავლესობა მცირე სომის, იემორისტული შინაარსის ანეგდოტის ფუნქციის მქონე ხალხურ ფაბლიოს, ანუ ხალხური ფაცეციის² სახით წარმოგვიდგება. ვის არ შეხედებით ამ ამბების პერსონაჟებად, ევროპის სხვადასხვა ქვეყნის მეფეებს, თუ სასახლის კარის პირმოთნე დიდებულთ, გონებამახვილ, მოხერხე-

1 ილ. ჭავჭავაძე, „სოგიერთი რამ“. რეუელი, წიგნი I, 1975, გვ. 142-143.

2 აღ. ღლონტი, ხალხური ფაცეცია, ქართული ხალხური ფოლკლორი წ. V, 1975, გვ. 188.

ბულ დაბალი ფენის წარმომადგენლებსა თუ ცხოვრების გამოცდილებით შეიარაღებულ ბრძენთა პლეადას, ცბიერ, მატყუარა ღვთისმსახურთ, თუ სასამართლოს მექრთამე და თაღლით მოხელეებს. ტექსტში მრავლადაა სატირითა და იუმორით შეზავებული სატრფიალო-სასიყვარულო და საყოფაცხოვრებო ჟანრის ამბები, შეხედულებები მეგობრობაზე, შაირობაზე, სწავლა-აღზრდაზე, ასევე მრავლადაა წარმოდგენილი გასართობი, უწყინარი ხუმრობები.

ტექსტში მოცემულ ამბებზე ნათელი წარმოდგენა რომ შეგვექმნას, მოვიტან რამდენიმე მაგალითს. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ხელნაწერში არის ამბები, რომლებიც სასოგადოების დაბალი ფენის წარმომადგენელთა გონებამახვილობასა და მოხერხებულობაზე მიგვითითებს. მათთან სიტყვიერ პაექრობაში მაღალი ფენის წარმომადგენლები მებატონეები, აზნაურები ყოველთვის გაცურებული და შერცხვენილი რჩებიან. ერთმა მებატონემ გაგზავნა თავისი მებაღე ბაღში სამუშაოდ, შემდეგ იფიქრა, წავალ დავხედავ როგორ მუშაობსო, მაგრამ მებაღე ხის ძირში მძინარე იპოვა: „გააღვიძა და უთხრა: ასე მუშაობ უკეთურო და აეო კაცოო, ღირსი არა ხარ შენა პურის ჭამისა და იმისიცა, რომ მზეს უყურებდეთ; მიუგო მებაღემან, მე თითონაცა ვგრძნობ ბატონო, მაგას, რომ ღირსი არა ვარ მზის ყურებისაცაო და ამიტომ ვსწევარ ჩრდილსა ქვეშეო“ (11r-51). ანდა კიდევ „აზნაური ვინმე მივიდოდა, ერთის სოფლიდამ მეორესა შინა და შემოეყარა

მიმავალსა გზასედ, ღამასსა გლეხის ქაღსა, რომელიცა მიელალებოდა ვირსა და ჰკითხა მას სად მიხვალ ღამასოვო, მან მიუგო ამა და ამ სოფელსაო, ჰკითხა კეალიად, იცნობ იქა, ამა და ამ ქაღსაო, მან მიუგო ვიცნობ ბატონოო, შინ არისო ახლა ისა კითხა და უთხრა მას, გთხოვ ჩემ მაგიერ ეს კოცნა წაუღოვო, ქაღმან მიუგო, ეგ კოცნა ამ ჩემს ვირს გაატანეო, ამიტომ, რომ ეს უწინ მივა იქა ჩემზედაო“ (150ა-76).

ტექსტში წარმოდგენილ ფაბლიოთა ნაწილი ღვთისმსახურთა ცხოვრებას ასახავს. სააშკარაოზე გამოაქვს მათთვის დამახასიათებელი მანიკერი თვისებები და მისწრაფებები, თანაც მიგვანიშნებს იმაზე, რომ არავინ ისე კარგად არ იცნობს მათ, როგორც თვითონ მისი თანამოსაქმე, მასსავით ცბიერი და გაქნილი სამღვდლო პირი. „ანტიქრისტიანული მოტივების შემცველი ფაბლიო ნოველათა ძირითადი ნაწილი, - წერს ადლ. ლლონტი, - ქრისტიან ხალხებში დამოუკიდებლად, ადგილობრივ ნიადაგზე აღმოცენდა და ამდენად რელიგიური კულტის მსახურთა მორალური გახრწნის პროცესი პირველად ხალხურ ეპოსში აისახა, ხოლო შემდეგ მხატვრულ ლიტერატურაში. ამ განწყობილებამ ფართოდ იჩინა თავი ანტიქრისტიანულ მწერლობაში, რომლის კლასიკურ ნიმუშს დასაველეთის რენესანსში ბოკაჩიოს „დეკამერონი“ წარმოადგენს, სადაც ერთნაირად გამოიყურება გაქნილი და ცბიერი, ზოგჯერ კი უჭკუო სამღვდლო პირი. ქართულსა და ყველა ქრისტიანი და არა მარტო ქრისტიანი ხალხის ეპოს-

ში ინტერნაციონალური გავრცელებისაა სატირული ფაბლიო, რომლის მიხედვით მღვდელმა ქრისტიანული წესის აგებით დაასაფლავეა თხა, თუ ძაღლი¹. ამ სიუჟეტის მშეენიერ ვარიანტს ეეცნობით ხელნაწერის 247-ე ამბაეში, სადაც კკითხულობთ: „ერთმან პასტორმან დამარხა საყუარელი ძაღლი თვისი, სასაფლაოსა ზედა, ეპისკოპოსსა ნებავედა განპატიუება მისი. ესე ვითარისა უსჯულოებისათვის, ხუცესმან მეცნიერმან რომელ, ეპისკოპოსი იგი არს ანგარების მოყუარე, გამოუცხადა მას ესრეთ, უკეთუ იცოდეს თქვენმან ღირსებაჲმანო, თუ ვითარ გონიერი იყო ძაღლი იგი, მაშინ შერაცხდითო გულისხმიერ ცხოველად, მან, გიანდერძათ ეერცხლის ჯამი, რომელისაგანცა სჭამდა იგი საჭმელსა, რომელიცა ეჭა მომირთმევია. ეპისკოპოსმან საჩუქრითა ამით ძღუელმან, მისცა ცოდუა იგი დავიწყებასა“ (46r).

ქართულ მწერლობაში და თვით 'სეპირსიტყვიერებაში ხშირად გვხვდება მცირე 'სომის ნაწარმოებები, რომლებშიდაც სამარცხვინო ბოძზე არიან გაკრული სასამართლოს მოხელენი. ამ მხრივ ხელნაწერის ტექსტში უხვადაა ამბები, რომლებიც სასამართლოს მოხელეთა გაიძევრობასა და მექრთამეობაზე გვიამბობენ. მათ შორის: „გლეხი ვინმე ძვირშემთხვეული მე'სობლისაგან, წარვიდა მოსამართლესთან საჩივლელად და მიართუა მას ერთი კოჭობი რძეა და დამნაშავემან რა ჰსცნა ესე, წაჰუარა მოსამართლესა მას გოჭი და

1 ალ. ლლონტი, ქართული ხალხური ნოველა, თბ., 1963, გვ. 111-115.

მორნა ამით განსაცდელსა, შეწუხებულმან მონივარმან ჰკითხა მწერალსა მოსამართლისასა, სად არის ჩემი რძეო, მწერალმან განუცხადა სადღუმლო და უთხრა, გოჭმან შესუაო, ოი, საძაგელი პირუტყვიო, მგელსაც გაუხეთქია ისაო პსთქუა მონივარმან“ (28v-147), ანდა კიდევ: „მოსამართლემან უთხრა თვისსა მონივარსა მე შენის საქმიდგან ვერას ვძედაო, შენს სასარგებლოსა, მან გულისხმა ჰყო სიტყუანი ესე, ამოიღო ჯიბიდგან ორი ოქროდ და მისცა მსაჯულსა მას და უთხრა აი ბატონო კარგი სათუალე მომირთმევიო და ეს უთუოდ დაგანახეებსო“ (24v-236).

სასახლის კარზე ჭკვიან და ერთგულ ქვეშევრდომთა შორის ყოველთვის იყვნენ უჭკუო და პირმოთნე დიდებულები. ვერც ისინი გადაურჩნენ ხალხის განახენს, მათ შესახებაც შექმნა ხალხმა უამრავი სატირული ხასიათის ამბავი, რომლებშიაც სასაცილოდ და უსუსურად გამოიყურებიან სასახლის კარის მსახურნი. აღნიშნული ხასიათის ფაბლიოები მრავლადაა წარმოდგენილი ჩვენთვის საინტერესო ხელნაწერშიც. მათ შორის: „ჩინებული ვინმე დიდ შემძღუდ, სახელოვანი უფრო გუარტომობითა თვისითა, ვიდრე გონიერებითა, ახლდა დედოფალსა, რომელმაცა ჰკითხა მას, თქვენი ცოლი როგორ მშვიდობით არისო, მან მოახსენა ფეხმძიმეთ გახლავსო, დედოფალმან უბრძანა, როდის შობსო, მან მოახსენა, როცა ენებება თქვენს დიდებულებასაო“ (48r-257).

ხელნაწერში განსაკუთრებით მრავლადაა წარმოდგენილი საყოფაცხოვრებო ჟანრის სიუჟეტები. მათ შორის შეიძლება გამოვყოთ ერთგვარი ციკლი სათაურით – „ერთგული და მოღალატე ცოლები“. მოღალატე, ორგული ცოლი მრავალი ორიგინალური ქართული ხალხური ფაბლიოს პერსონაჟია. ამ ციკლის ამბები მრავლადაა გავრცელებული მსოფლიოს ხალხთა ზეპირსიტყვიერებაშიც. მნიშვნელოვანი ნაწილი ამ ხასიათის ფაბლიოებისა მწიგნობრული წარმოშობისა უნდა იყოს. ამას მოწმობს ის, რომ „ხალხური ფაბლიოს ბევრ მსგავს სიუჟეტურ მოტივს ვპოულობთ ინდურ „პანჩატანტრაში“, ჯ.ბოკაჩიოს „დეკამერონსა“ და იგავ-არაკული ჟანრის თხზულებებში“¹. ხელნაწერის შემდგენელს მეტად საინტერესო სიუჟეტი მოუძებნია მოღალატე ცოლის გამოსააშკარავებლად. ტექსტში ვკითხულობთ: „რომელსამე ჭაბუკსა შეემთხუა ყოფად მეჯლისსა შინა, თვისითა ახალმოყუანილითა ცოლითა და ვინაიდგან სხუანი მუნ მყოფნი ქაღნი, ლაპარაკობდნენ ერთმანეთშია, მაშინ ცოლმანცა მის ჭაბუკისამან, მოინდომა აღმოჩენა თავისა და იწყო მოთხრობად ყოველთა ჴელოვნებათა, რომელნიცა ეხმარა ერთსა მოაშიკესა, შესვლისათვის ღამე საწოლსა შინა, საყუარლისა თვისისა ქალისადმი, დროსა არაყოფნისასა, ქმრისა მისისა სახლსა შინა და ოდესაც შეყრილიყუნენ საყუარელნი ესე მარტოდ, მაშინ უბედურებისაგამ მათისა იწყო ქმარმან მისმან რახუნი

1 აღ. ღლონტი, იქვე, გვ. 63.

კარისა და იფიქრეთ თქვენა, უამბობდა მათ, როგორს შეშფოთებაში ვიქნებოდი მე“ (16r-78).

ხელნაწერში წარმოდგენილი ამბების გარკვეული ნაწილი მოკრძალებით გვიხატავს ერთგული ცოლის პორტრეტს, ღრმად გვახედებს მის სულიერ სამყაროში, სამაგალითო ქცევისა და ხასიათის თვისებებით წარმოგვიდგენს მას. ერთგული და მოხერხებული ცოლების შესახებ საინტერესო სიუჟეტია წარმოდგენილი ხელნაწერის მე-20 გვერდზე: „იმპერატორმან კონდრად მესამემან, აღიღო დიდი შრომითა, ქალაქი მუნის და განიზრახვიდა ბრძანების მიცემასა, რათა დახოცონ ყოველნი მამაკაცი მის ქალაქისანი, ხოლო დედაკაცი გამოვიდენ ქალაქითგან და მიეცესთ მათ ნებაჲ თან გამოტანისა, რაც უმჯობესი იყოს მათთვის, ცოლთა რა მიიღეს ბრძანება ესე, მოჰკიდეს ხელი ქმართა თვისთა და გამოასხეს იგინი მთქმელთა ამისთა რომელ, ამათზედ უძვირფასესი საუნჯედ, ჩვენ აღარა გუაქუს რაო და ესენი არიან ჩუენნი თუალის სინათლენიო, მოგონებითა ამით დედაკაცებისათა, ეგოდენ იძლივა ჴელმწიფე, იგი, რომე მიუტევა ყოველთა მცხოვრებთა იქაურთა და მეფესაცა მათსა, რომელისაცა ენება სრულიად აკლება და დაქცევაჲ (20r-98).

წიგნში უხვადაა წარმოდგენილი გასართობი, უწყინარი ხუმრობები, მათ შორის: „ქმარმან უთხრა ცოლსა თვისსა, წიგნები დიდად მიყუარსო, ცოლმან მიუგო, ნეტავ მეც წიგნად მაქციაო, რომ შევიქმნა საგანი შენის სიყუარულისაო, ქმარმან უპასუხა, ეგ თუ მიუცილებელი

იქნებოდაო მაშინ ვისურვებდი კალენდარი ყოფილიყო, რომე ყოველ წლივ გამოემეცუაღლო“ (42r-225).

ხელნაწერში ვხვდებით უცხოეთში ქართველების შესახებ გავრცელებულ ამბებსაც. მათ შორის: „ქართლო მეხუთე იტყოდა კარგის ჯარის შედგინებისათვის მსურსო, რომელ იტალიელნი წარმოადგენდნო თავსა ღიშპანელნი ხელთა, ქართველნი მკერდსა, ერთგულებისა გამო მათისა და ღონისა და სხუანი სახელმწიფონი შეადგენდნო მეცელსა და ფეხებსა“ (33v-182).

საქართველოში ყოველთვის დიდ სიძულვილსა და რისხვას იმსახურებდა სამშობლოს მოღალატე. ქართველი კაცისათვის ამაზე უმძიმესი დანაშაული არ არსებობდა და ამიტომ სამართლიანად მიაჩნდა მოღალატის სიკვდილით დასჯა, არ ინდობდა ქართველობა თვით უცხო ქვეყნის წარმომადგენელს, რომელმაც თუნდაც ჩვენი ქვეყნის სასარგებლოდ უღალატა თავის სამშობლოს. ამის მკაფიო მაგალითს წარმოადგენს ტექსტში 45v-ზე წარმოდგენილი 224-ე ამბავი. ხელნაწერში ვკითხულობთ: „რომელნიმე ივერიის სარდალმან უბრძანა, ერთისა მაჰმადიანო მესაზღურისა ქალაქ მთავრისა დაჰსჯაჲ. ქალაქის მიცემისათვის და განსამართლებლად თავისა თვისისა, წინაშე ქალაქ მთავრისა მის, რომელსაცა აღუთქუა ხსენებულმან სარდარმან, ეიდრემდე ქალაქს მისცემდა მას, რომელ ანიჭებს მას სიცოცხლესა და დააჯილდოებს კმასა-ყოფელად, არავინა მოვალე არსო აღსრულებად აღთქმულისა, კაცისა მისთვის, რომელიცა უღალატებსო მამულსა თვისსა“.

წიგნში გვხვდება ამბები, რომლებშიდაც გაკიცხულია სასახლის კარის მოღალატე ქვეშევრდომები. კერძოდ: „მეფე ვინმე იტყოდა, ღმერთო დამიფარე ნემთა ვაჟ ემათაგანო, ერთმან ვინმე მოახსენა, რატომ ამას არა სთხოვ ღმერთსა რომ თქვენთა მტერთაგან დაგიფაროსთო, მეფემან უბრძანა: ამისთვის რომე მტერთა გან'ზრახვის წინასწარ ცნობა უადვილესია, ვიდრე მათი რომელთა ზედაცა დამიდგია სასოებაო“ (12v-59).

ხელნაწერში ერთი მეტად საინტერესო ამბავია მოთხრობილი. შეყვარებული ქალ-ვაჟი კოლომბინა და არღიკინი ერთმანეთს სიყვარულს უხსნიან და ამ დროს თავიანთი სიყვარულის დასამტკიცებლად სარწმუნო არგუმენტად მოჰყავთ სა'ხოგადოების სხვადასხვა ფენისთვის დამახასიათებელი მანკიერი თვისებები. ყოველივე ამით ისინი წარმოგვიდგენენ იმ ეპოქის სურათს, რომელშიაც უხდებათ ცხოვრება. ტექსტში ვკითხულობთ: „კოლომბინა ხუმრობას გარდა გიყუარვარა მე, არღიკინ, სარწმუნოდ მიყვარხარ, ესრეთ, როგორადაც მწერადლთა ქრთამის ადებად და მემთურადლობა და შენ გიყუარვარა მე, კოლომბინ, მე ასრე მიყუარხარ, შენა, როგორადაც ძვირთა კაცთა თეთრი, არღიკინ, მე ასრე მიყუარხარ, როგორადაც მკურნალთა სნეული, კოლომბინ, მე ასრე მიყუარხარ, როგორადაც მღუღელთა მკუდრის დამარხუად და აზნაურთა განბნევა – შექცევა და შეურაცხყოფად გლეხთა, კოლომბინ მე ასრეთ მიყუარხარ, როგორადაც მთავართა თვითსჯეულობად, კოლომბინ, მე ასრეთ მიყუარხარ, როგორადაც კომედიანტთა

დიდი შეყრილობაო, არლეკინ მიუგო, ახ, შეიცადე, საკ-
მაო არს, მე აღარ შემძლიან მაგაზედ მეტი სიყუარუ-
ლიო“ (37v-205).

ერთი რამ უნდა აღვნიშნოთ: ტექსტში წარმოდგე-
ნილი ამბები შემთხვევით როდი შეუკრებია ხელნა-
წერის შემდგენელს, მათ გარკვეული მისია აკისრიათ,
ისინი ნათლად ასახავენ იმ ეპოქას, საქართველოს იმ-
დროინდელ ცხოვრებას, როცა ქვეყანაში მორალისა
და ზნეობის საკითხები განსაკუთრებულ ყურადღებას
მოითხოვდა, დადგა აუცილებლობა იმისა, რომ ქვეყ-
ნის ცხოვრება ძირ-ფესვიანად შეცვლილიყო, თუ რა
იყო ამისათვის საჭირო, ამაზე ნათლად მიგვანიშნებს
ხელნაწერის 7r-ზე მოცემული 27-ე ამბავი, რომელიც
არაკის ფორმით, მაგრამ მაინც სავსებით გასაგები ში-
ნაარსით წარმოგვიდგება: „პკითხა იმპერატორმან, რით
შეიძლებაო განფესვილისა, ზნის განრყუნილების გა-
მართუაო. მაშინ ველიზერმან მოუწოდა თვისსა მებოს-
ტნესა და უთხრა მას, გესმის მეგობარო, ოდესცა ბა-
ლახი აღმოსცენდების, შენთა მცენარეთა შორის რას
უზამ, მებოსტნემ მოახსენა ძირით ამოვგლეჯ ხოლმეო.
ველიზერმან უთხრა რატომ შალთით არ მოსჭრიო, მე-
ბოსტნემან მიუგო, ამიტომ რომ მოჭრილი ბალახი ნია-
დაგ ძირიდგან კვალიად აღმოაცენებსო და ამისათვის
ჩემი მუშაკობად იქნებოდა ნიადაგ დაუსრულებელიო,
ვინაჲდგან ბალახის ძირსა აწოებსო მიწად და მას მოკ-
ვეთა ჳამსო“.

არაკიდან აშკარად სჩანს, რომ სახელმწიფო აპარა-

ტი სხვადასხვა რეფორმისა და მოთხოვნის გატარებით ქვეყანაში ზნეობის აღდგენას ვერ შესძლებდა. უფრო მეტიც, იგი იმდენად მოიშალა, რომ თვითონ აწედიდა საზრდოს ქვეყანაში განფესვილ ყოველგვარ ბოროტებას და სწორედ მისი ძირფესვიანად შეცვლა იყო საჭირო, რაღაც ახალი ფორმით, რომელიც შექმნიდა ქვეყნად მაღალი მორალისა და ზნეობის ატმოსფეროს.

ამრიგად, ხელნაწერი წიგნის პირველ ტექსტში – „მოკლე მახვილ გონიერულნი ამბავნი“ დიდძალი მასალაა წარმოდგენილი, მეტი წილი ამ ამბებისა მოარული სიუჟეტებიდან უნდა იყოს აღებული, არ არის გამორიცხული მწიგნობრული სესხების გზაც, რაც ჩვეულებრივ დამახასიათებელია ამ ტიპის ნაწარმოებთათვის, მაგრამ უმთავრესი ის არის, რომ ხელნაწერის შემდგენელს ყველა ეს წყარო თავისი ძირითადი მიზნისათვის აქვს შერჩეული და გადამუშავებული, კერძოდ მას სურდა სააშკარაოზე გამოეტანა და გაეკიცხა მაშინდელი საქართველოს ცხოვრების ყველა ის მანკიერი მხარე, რომელიც წინ ეღობებოდა ქვეყანას წინსვლისა და კეთილდღეობის გზაზე.

კირილე ლორთქიფანიძის ლიტერატურული არქივის კატალოგი

ქუთაისის მუზეუმში დაცულ არქივთაგან ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი კირილე ლორთქიფანიძის ლიტერატურულ არქივს უჭირავს. ეს განპირობებულია არა მარტო იმით, რომ აქ დაცულია ქართული ლიტერატურის კორიფეების – ილიასა და აკაკის ავტოგრაფები, არამედ იმიტაც, რომ აქ წარმოდგენილი მასალები მთლიანობაში წარმოაჩენენ კირილე ლორთქიფანიძის, როგორც მრავალმხრივი მოღვაწის პორტრეტს, მასალები, რომელთაც, XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან მოყოლებული XX საუკუნის 20-იანი წლების ნათევლით, ქართული კულტურისა და ლიტერატურის განვითარების ისტორიის შემსწავლელი ვერც ერთი მკვლევარი გვერდს ვერ აუვლის.

კ. ლორთქიფანიძის ლიტერატურული არქივი მუზეუმში შემოვიდა 1919 წელს, მისივე ანდერძით¹. ცნობილია, რომ ანდერძად მიჩნეულია მისი წერილი ქუთაისის საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების თავმჯდომარის ტრ. ჯაფარიძისადმი. მასში ვკითხულობთ: „...ვათავებ ამ წერილს შემდეგის ჩემის გადაწყვეტილებით: ამჟამად, როცა ქუთაისში ახალი კულტურული

¹ იხ. მუზეუმის არქივთა კატალოგი – „კირილე ლორთქიფანიძის ლიტ. არქივი“.

დაწესებულება დაარსდა, რომელსაც დიდი სამსახური შეუძლია ჩვენი საზოგადოების წინაშე, სახელად ქუთაისის საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება. ამ საზოგადოებას მე ვუძღვნი ყველა ზემოთაღნიშნულს წიგნებსა და ნიუტებს. იმედი მაქვს ამ საზოგადოებას ცოტათი მაინც გამოადგება¹. წერილი დათარიღებულია 1916 წლის 14 იანვრით, მასში არაფერია ნათქვამი ლიტერატურული არქივის შესახებ, მაგრამ მან რომ არქივიც ამავე საზოგადოებას დაუტოვა, ამას ადასტურებს კრიტიკოსისა და საზოგადო მოღვაწის – ხომლეულის წერილი. წერილში ვკითხულობთ:

„ის (კ. ლორთქიფანიძე – ც.მ.) ფარვანასავით თავს დასტრიალებდა მშობელ ერს და ჯერ კიდევ თავის სიცოცხლის დღეებში ქუთაისის საეთნოგრაფიო საზოგადოებას შესწირა თავის მეტად მდიდარი ბიბლიოთეკა და არქივი“. იგივე ფაქტი ტრიფონ ჯაფარიძემ ქუთაისის მუზეუმის პირველი გამოფენის გახსნისას ასე დააფიქსირა: „იშეიათი მაგალითი იყო ძვირფასი მამულიშვილის აწ განსვენებული თავადის კირილე ბეჟანის ძე ლორთქიფანიძის მოქმედება, რომელმაც თავის შესანიშნავი ბიბლიოთეკა და არქივი ყოველგვარი ნაშთებით მუზეუმს დაუტოვა“².

არქივი 1303 საბუთს ითვლის და მოიცავს პერიოდს 1858 წლიდან 1917 წლამდე. მასში დაცული მასალები

1 ქიმ 2173/449

2 იხ. ჩვენი პუბლიკაცია – ც.მუმლაძე – „ტრიფონ ჯაფარიძე“
გვ. 31 (ქიმ -192/1063.)

მეტად ფართო სპექტრით წარმოგვიდგება; აქ თავმოყრილია ავტობიოგრაფიული, საზოგადოებრივი, ლიტერატურული და კულტურის ისტორიის ამსახველი დოკუმენტები: ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა ავტოგრაფები. საჭიროდ მიგვანია ზოგიერთი მათგანის ჩამოთვლა. კერძოდ, არქივში დაცულია ილია ჭავჭავაძის ავტოგრაფი – ლექსი „ნანა“, „ქართველ სტუდენტთა სიმღერა“, ნაწილი „აჩრდილის“, „გლახის ნაამბობის“, „მგზავრის წერილებიდან“; „აჩრდილისა“ და „რა ვაკეთოთ, რას ვშერებოდით“ კირილე ლორთქიფანიძისეული ხელნაწერები; ილიას რამდენიმე წერილი კირილე ლორთქიფანიძისადმი, რომლებიც შეეხება მისი ნაწარმოებების ბეჭდვასა და სხვა მნიშვნელოვან საზოგადოებრივ-ლიტერატურულ საკითხებს. არქივში ინახება აკაკი წერეთლის ავტოგრაფები – „თორნიკე ერისთავი“, „განთიადი“, „თამარ ცბიერი“, „სიმართლე“, „სახსოვარი“... აკაკის პირადი წერილები კირილესადმი; ნიკო ნიკოლაძის სტატიები, წერილები, „დროების“ რამდენიმე კორესპოდენცია.

აქვეა დაცული პირადი წერილები კირილე ლორთქიფანიძისადმი, რომლებიც ეხება გაზეთ „დროების“ მუშაობას, საქართველოს კულტურულ, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ, სოციალურ-ეკონომიკურ და ისტორიის საკითხებს. წერილებში და სტატიებში მოცემულია ცნობები საფრანგეთში მისი მოღვაწეობისა და ევროპისა და თვით საფრანგეთის საზოგადოებრივი

ცხოვრების შესახებ. აქვეა გიორგი წერეთლის წერილები კლორთქიფანიძისა და სხვა საზოგადო მოღვაწეებისადმი, რომლებიც ძირითადად მათ მოღვაწეობას შეეხება გასეთ „დროებაში“, „სასოფლო გასეთში“, უერნალ „კრებულში“. „კვალში“... ინტერესს იწვევს გ.წერეთლის სტატია – „დრომ წამოაყენა“, რომელშიაც დახასიათებულია თბილისის და ქუთაისის სათავედასნაურო ბანკების მუშაობა, საზოგადოების დამოკიდებულება ამ ბანკებისადმი, იღია ჭავჭავაძესა და ი.მანაბელს შორის წამოჭრილი უთანხმოება ბანკის თაობაზე, არქივში დაცულია სერგეი მესხის წერილები კირილე ლორთქიფანიძისადმი, რომლებიც შეიცავს მასალებს გასეთ „დროების“ მუშაობის შესახებ. თავისი სიმრავლითა და მრავალფეროვნებით ინტერესს იწვევს პოეტ მამია გურიელის ავტოგრაფები, რომელიც მას თვითონვე გადაუცია კლორთქიფანიძისათვის და ამასთან უღიარებია კიდევ იგი თავისი მასალების მემკვიდრედ და გამომცემლად. ამის დასტურია მამია გურიელის ძმების მიერ შედგენილი განცხადება, რომელიც მათ კავკასიის საცენსურო კომიტეტში წარუდგენიათ და რომელიც ამჟამად კირილეს არქივში ინახება. განცხადებაში ვკითხულობთ: აგვაქვს პარტივი მოგახსენოთ, რომ ჩვენი ძმის თავად მამია დავითის ძე გურიელის ხელნაწერი ავტოგრაფები და მათი პირები პოეტის შედამხედველობით გადაწერილი, სიკვდილამდე რამდენიმე ხნით ადრე, განსვენებულმა პირადად

გადასცა თავად კირილე ბეჟანის ძე ღლორთქიფანიძეს მის საკუთრებასა და სრულ განკარგულებაში“...¹

მამია გურიელთან დაკავშირებული მასალები თავისი სიმრავლითა (200-მდე დოკუმენტი) და თემატური მრავალფეროვნებით შეიძლებოდა ცალკე არქივად განხილულიყო. ამდენად საინტერესო შემთხვევასთან გვაქვს საქმე – წარმოდგენილია არქივი არქივში, მაგრამ რამდენადაც გურიელის არქივში არის მისი მიმოწერა კ.ღლორთქიფანიძესთან, ხოლო კირილეს დიტიერატურულ არქივში დოკუმენტები, კერძოდ, მისი წერილები გურიელისადმი, ნევენ საჭიროდ ჩავთვაღეთ, ორივე მათგანი კვლავაც მთლიანობაში წარმოგვეჩინა საერთო კატალოგში. აღნიშნული იმანაც განაპირობა, რომ ისინი თითქმის ერთსა და იმავე პერიოდში მოღვაწეობდნენ, მათი ურთიერთობა ვიწრო მეგობრულ ჩარჩოებს სცილდება და ფართო შემოქმედებით ჭრილში განიხილება, ანგარიშგასაწევია ტექნიკური მომენტიც: დღემდე მ.გურიელის მასალები კ.ღლორთქიფანიძის სამუშეუმო შიფრით არის შესული სამეცნიერო ბრუნვაში და ამჟამად მისი შეცვლა ერთგვარ გაუგებრობასთან იქნებოდა დაკავშირებული.

კ.ღლორთქიფანიძის არქივში დაცულია ასევე ალექსი ჭიჭინაძის, 'საქარია ჭიჭინაძის, სიღოვან ხუნდაძის, დავით ბაქრაძის, იაკობ გოგებაშვილის, რაფიელ ერისთავის, დიმიტრი დადიანის, გრიგოლ ვოლსკის, პეტრე უმიკაშვილის, ნიკო ღოღობერიძის, ბესარიონ ღოღო-

¹ ქიმ 2173/268 (წერილი გამოქვეყნებული აქვს პვაჭრიძეს)

ბერიძის, დავით დამბაშიძის, ალექსანდრე ყაზგების, ალექსანდრე ცაგარელის, პეტრე წულუკიძის, ანასტასია წერეთლის, ილია ჭყონიას და სხვა მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა პირადი წერილები, ნაშრომთა ხელნაწერები და სხვ.

არქივში დაცულია იმ წერილთა ასლები, რომლებიც კირილე ღორთქიფანიძეს სხვადასხვა დროს გაუგზავნია შემოთხსენებულ მწერლებსა და საზოგადო მოღვაწეებისათვის.. ისინი შეეხება მე-19 ს-ის მეორე ნახევრის და მე-20 ს-ის დასაწყისის საქართველოს კულტურის ისტორიის მნიშვნელოვან საკითხებს. მათში მოცემულია საინტერესო ცნობები საქართველოს სოციალ-პოლიტიკური და საზოგადოებრივი ცხოვრების შესახებ, განათლების, საგამომცემლო საქმიანობის, თეატრალური ცხოვრების, პეტერბურგში მოღვაწე ქართველი მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების ცხოვრებისა და მოღვაწეობის მნიშვნელოვანი მომენტების შესახებ. აქვეა თვით კირილე ღორთქიფანიძის სტატიები, ნაშრომები, ნათარგმნი და ორიგინალური ლიტერატურა. არქივში წარმოდგენილია ზოგიერთ საზოგადოებრივ ორგანიზაციათა ოფიციალური მასალები, განცხადებები, პროგრამები, წესდებები, მიმართევები, აფიშები, უწყისები, სიები, დეპეშები, მოსაწვევეი და სამახსოვრო ბარათები...

კ.ღორთქიფანიძის ლიტერატურულ არქივში დაცული მასალები არაერთხელ ყოფილა ქართველ მეკვლევართა კვლევის საგანი. ამან განაპირობა ის, რომ მი-

სი უდიდესი ნაწილი დღეისათვის შესწავლილი და გამოცემულია. კერძოდ: 1961 წელს პინგოროეკას რედაქტორობით გამოიცა ილია ჭავჭავაძის, 1963 წელს კი გაბსიაიანის რედაქტორობით აკაკი წერეთლის წერილები კირილე ლორთქიფანიძისადმი; 1949 წელს ს.ხუნდაძემ გამოსცა „სერგეი მესხის წერილები კირილე ლორთქიფანიძისადმი“, 1965-66 წლებში „მაცნესა“ და „ლიტერატურულ აჭარაში“ ელისო აბრამიშვილმა გამოაქვეყნა გიორგი წერეთლისა და ნიკო დოღობერიძის წერილები კირილე ლორთქიფანიძისადმი, მანვე 1981 წელს გამოსცა ვრცელი ნაშრომი – „მასალები XIX საუკუნის 60-90-იანი წლების საქართველოს საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრებიდან“, რომელშიაც მოათავსა მანამდე ჯერ კიდევ გამოუქვეყნებელი წერილები, რომელთა საფუძველზე განსაკუთრებით ცხადად იკვეთება ისეთ საინტერესო პირთა სახეები, როგორებიც იყვნენ: ნიკო ნიკოლაძე, სერგეი მესხი, კირილე ლორთქიფანიძე. არქივში დაცულ მასალებზე დაყრდნობით კმეძველიამ 1965 წელს გამოსცა ვრცელი ნაშრომი – „თერგდალეული კირილე ლორთქიფანიძე“. ნაშრომში მკვლევარმა დაწვრილებით ასახა ცნობილი მოღვაწის ცხოვრების ძირითადი მომენტები და ფართო ანალიზი გაუკეთა მის მემკვიდრეობას. როცა კ.ლორთქიფანიძის არქივში დაცული მასალების გამოცემაზე ვსაუბრობთ, ბუნებრივია, გვერდს ვერ ავუვლით მუხეუმში მოღვაწე ქუთაისელ მკვლევართაც, კერძოდ,

მნიკოლეიშვილსა და პეპარიძეს, რომელთაც თავიანთ ნაშრომებში¹ ქუთაისის კულტურული ცხოვრების პერიპეტების ასახვისას უხვად გამოიყენეს ლიტერატურულ არქივში დაცული შესაბამისი მასალები.

თვით ქუთაისის მიუხეუმი არქივის მასალები შეისწავლა და მათზე კარგად გამართული ანბანური კატალოგი შეადგინა აწ განხვეწებულმა პროფესორმა ქსანიკიძემ. ეს კატალოგი დღემდე მოქმედებაშია. პარალელურად საჭირო გახდა დამუშავდეს და გამოსაცემად მომზადდეს არქივში დაცული მასალების თემატური კატალოგი, რომელშიაც თემატიკის მიხედვით მოხდება მასალების დაჯგუფება; რაც, თავის მხრივ, მკვლევართ გაუიოლებს მათთვის საინტერესო საკითხთა დამუშავებას და ამასთან გაცილებით მისაწვდომს გახდის საკვლევ ობიექტთან დაკავშირებულ მასალათა მოძიებას. კატალოგს დაერთვება კომენტარები, პირთა და გეოგრაფიული საძიებლები.

კატალოგის პირველი განყოფილება იქნება ბიოგრაფიული მასალები, რომელიც გაისხნება ცნობით დიხაშხოს სამების ეკლესიის საქმეებიდან იმის შესახებ, რომ „დიხაშხოს მცხოვრებ თავად ბეჟან გრიგოლის ძე ლორთქიფანიძეს და მის სჯულიერ ცოლს დარუჯან ვახუშტი ნიჯავაძის ასულს, სარწმუნოებით ქრისტიანს დაებადათ შვილი კირილე 28-ს და მოინათლა

1 მნიკოლეიშვილი „განძი და საგანძური“
პეპარიძე – „როტაციონის ბრუნავს მანქანა“.

30 სექტემბერს“¹. საბუთი 1839 წლის 9 ნოემბრით არის დათარიღებული. კატალოგის ამ განყოფილებაში გაერთიანებული მასალები საშუალებას მოგვცემს თვალი მივადევნოთ კლორთქიფანიძის ცხოვრებასა და შემოქმედებით მოღვაწეობას ღრმა მოხუცებულობამდე, კერძოდ, იმ დრომდე, როცა კირილემ თავისი ცნობილი ანდერძით ქუთაისის საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებას უძღვნა თავისი უნიკალური ბიბლიოთეკა და არქივი.

კატალოგის შემდგომი განყოფილება იქნება საგამომცემლო საქმიანობა, რომელშიაც თავს მოიყრის წიგნის ბეჭდვისა და გავრცელების, შესაბამისი პერიოდის პერიოდიკის გამოცემის საქმეში კლორთქიფანიძის მიერ გაწეული ღვაწლის ამსახველი დოკუმენტები: ძირითადად, ეპისტოლარული მასალები და ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში გამოცემულ წიგნთა ეგზემპლარები.

ცნობილია, რომ წიგნის ბეჭდვას ქუთაისში თითქმის 200-წლოვანი ისტორია აქვს, მაგრამ იგი განსაკუთრებით ინტენსიური გახდა მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან. წიგნის ბეჭდვისა და წიგნების გავრცელების საქმეში ჩაებნენ ქართული საზოგადოებრივი ასროვნების გამოჩენილი წარმომადგენლები, დაარსდა სტამბები, სხვადასხვა სახის გამომცემლობანი და წიგნის მაღაზიები, ქუთაისში დაბეჭდილი წიგნები ვრცელდებოდა მოელს საქართველოში და ხელს უწყობდა

ნეკნი ხალხის კულტურული დონის ამადლებსა და ეროვნული თვითშეგნების განვითარების საქმეს¹.

არქივში დაცული დოკუმენტური მასალები ნათელს ჰფენს თუ როგორ ფიქრობდნენ და 'ზრუნავდნენ თერგდალეულები ჯერ კიდევ უნივერსიტეტის კედლებშივე, მშობელი ხალხის სამსახურზე, განათლების ფართოდ გავრცელებაზე. ამ მიმართებით ინტერესს იწვევს ცნობილი ქართველი პუბლიცისტის, მოაზროვნისა და საზოგადო მოღვაწის ნიკო ნიკოლაძის წერილები კლორთქიფანიძისადმი, მოვიტანთ ნაწევრებს ერთ-ერთი მათგანიდან: „...თუ ბედმა მიგვიყვანა ქუთაისს ნეკნ... მე მინდა აქ გავხსნათ ერთი ტიპოგრაფია და დაე-ბეჭდოთ შიით ხალხისათვის ახბუკები, არითმეტიკები, სახალხო წიგნები და პატარა პოლიტიკური, ლიტერატურული და სატირული გაზეთი“²... წერილიდან ჩანს, რომ ამ წამოწყების მატერიალურ უზრუნველყოფას თვით ნ.ნიკოლაძე კისრულობდა, მაგრამ, თუ რაიმე დაბრკოლება გამოჩნდებოდა, ან ეს საქმის ბოლომდე მისაყვანად საკმარისი არ იქნებოდა, ამ შემთხვევაში იგი თხოვნით მიმართავს კირილეს: „...ეცადე, ძმაო კირილე, თუ მე არ ვიქნები, შენ გაქვს მამული, შეძლება, განა ორი ათას მანეთს ვერ იშოვი? ეს სასარგებლო იქნება ნეკნი ხალხისათვის“³.

აღნიშნული საკითხის წარმატებით გადაჭრა კირი-

1 პეპერიძე ქიმ სმ 140/7 - „ქუთაისში წიგნის ბეჭდვისა და წიგნის გავრცელების ისტორიიდან“.

2 ქიმ 2173/790

3 იქვე

ლეს წარმოდგენაში წიგნის გამომცემელთა ამხანაგობის შექმნასთან იყო დაკავშირებული. ეს ნათლად ჩანს ილია ჭავჭავაძისადმი მიწერილ მის ვრცელ წერილში, სადაც იგი ასაბუთებს წიგნის გამომცემელთა ამხანაგობის დაარსების აუცილებლობას და მათ ძირითად მოვალეობას ასე განსაზღვრავს: „...რომ სხვადასხვა საკითხავი წიგნები ებეჭდათ და ამით ცოტაოდენი სარგებლობა მოეტანათ ამ მხრით ღარიბის წყენი მამულისათვის“¹.

არქივში დაცული მასალებით ირკვევა, რომ გარკვეულ პერიოდამდე, კერძოდ, 1892 წლამდე ქართული წიგნების გამომცემელი ამხანაგობის დაარსება ქუთაისში ვერ მოხერხდა, მაგრამ ამას ხელი არ შეუშლია ქალაქში ამ მიმართებით ნაყოფიერი საგამომცემლო საქმიანობისათვის. ამის დასტურია ქართული მწერლობის მოყვარულთა ჯგუფის მიერ გამოცემული: „ქართული გრამატიკის ტერმინოლოგია“. 1889-91 წლებში სამ ტომად გამოცემული ლიტერატურულ-ისტორიულ ნაწარმოებთა კრებული – „ცდის“ სახელწოდებით² და სხვ.

საგამომცემლო საქმიანობის განყოფილებაშივე წარმოდგენილი იქნება მასალები კ.ლორთქიფანიძის შრიფტთან დაკავშირებით, დოკუმენტები, რომლებიც შეეხება კ.ლორთქიფანიძის ღვაწლს „ვეფხისტყაოსნის“ გამომცემაში, გასეთ „დროების“, „შრომისა“ და უერნალ „კრებულის“ გამომცემის საკითხებს.

1 ქიმ 2173/187

2 პ.ვაჭარიძე დასახ. ნაშრომი.

კატალოგში ცალკე განყოფილებად იქნება წარმოდგენილი კ.კლორთქიფანიძის ნათარგმნი და ორიგინალური შემოქმედება, როცა კ.კლორთქიფანიძის თარგმანებს ვეხებით, გადაჭრით უნდა აღვნიშნოთ, რომ იგი თარგმნიდა მხოლოდ რეკოლუციონერ და მებრძოლ პოეტებს. ამან განაპირობა ის, რომ მან გვერდი აუარა პუშკინს, ლერმონტოვს და თარგმნა ნეკრასოვის, დობროლუბოვის, ნიკიტინისა და პლეშჩეევის ლექსები. ეს არ იყო გამოწვეული კ.კლორთქიფანიძის შიშით ან მოკრძალებით დიდი პოეტებისადმი. აქ ამოსავალი ის იყო, რომ მისთვის მთავარი ლექსის შინაარსი გახლდათ და ეს შინაარსი უნდა ყოფილიყო რეკოლუციური იდეებითა და მოწოდებებით გაჯერებული. არქივში დაცული 'შემოთაღნიშნულ პოეტთა ლექსების კირილესეული თარგმანები მართლაც რეკოლუციური სულისკვეთებითა და არსებული მონური მდგომარეობის მიმართ ამბოხით გამოირსევა.

რაც შეეხება თარგმანთა მხატვრულ დონეს, ისინი არ შეიძლება მაღალმხატვრულ ნიმუშებად მივიჩნიოთ; თვით კირილემ კარგად იცოდა, რომ მისი თარგმანები მხატვრულად სუსტი იყო, მაგრამ მთავარ ყურადღებას შინაარსეულ მხარეს აქცევდა და ამით ამართლებდა მათი გამოქვეყნების აუცილებლობას, „უხეიროდ, მაგრამ ორიგინალთან სწორად გადათარგმნილი“, – ასე ახასიათებდა იგი თავის თარგმანებს. გარდა რუსი მწერლების ნაწარმოებებისა, არქივში დაცულია უცხო-

ელი მწერლების ნაწარმოებთა თარგმანებიც. კერძოდ, კლორთქიფანიძეს უთარგმნია: ბინერ სტოუ, ვიქტორ პიუგო, მორიც პარტმანი, ჰაინრიხ ჰაინე, ჯეიმს გრინუდი და სხვა¹.

პრინციპი აქაც იგივეა – იგი რევოლუციურად განწყობილ მწერლებს ირჩევს და მათ ნაწარმოებებს აცნობს ქართველ მკითხველს.

კლორთქიფანიძე მოწოდებით არ იყო პოეტი და ეს თვითონაც შესანიშნავად იცოდა, მაგრამ რამდენიმე ცდა პოეზიაში მასაც აქვს². გაცილებით წარმატებულად შეიძლება ჩაითვალოს მისი მოღვაწეობა პროზაში, არქივში დაცულია მისი მცირე პროზაული ნაწარმოებები – „ბელურა ნიტი“, „ეშმაკი მელა“, „მსუნაგი დედოფალა“, „წიგნი“³ და სხვ. რომლებიც მიგვანიშნებენ იმაზე, რომ კირილე უდაოდ შემოქმედებითი ნიჭით იყო დაჯილდოებული.

„სამწუხაროდ, თვით ავტორი სათანადოდ ვერ აფასებდა თავის ამ შესაძლებლობას. იქნებ განსაკუთრებული მომთხოვნელობის გამო საკუთარი თავის მიმართ, შესაძლებელია, იმიტომაც, რომ სხვა საზოგადოებრივი მნიშვნელობის მქონე საქმეების მოგვარება უფრო აუცილებელ საჭიროებად მიაჩნდა და საამისოდ დრო აღარ ემეცებოდა: კირილემ ამ თავის ხალას ნიჭს გაქანება არ მისცა მაშინ, როდესაც მას შეეძლო

1 ქიმ 2173/454, 466, 457

2 ქიმ 2173/1166, 454, 478

3 ქიმ 2173/491

დაეტოვებინა ნამდვილი პროზაიკოსის სახელი, დღეს კი მის ამ ნაწარმოებებს არამცთუ ფართო მკითხველი სასოგადოება არ იცნობს, თვით სამეცნიერო ლიტერატურაშიც არაფერია ნათქვამი მათ შესახებ¹.

კ.ლორთქიფანიძის მცირე ზომის პროზაული ნაწარმოებები ღიდაქტიკურ-ადმსრდელობითი ხასიათისაა და თავისი შინაარსითა თუ ფორმით საბავშვო თხზულებებს წარმოადგენს.

კ.ლორთქიფანიძის პუბლიცისტური და მსოფლმხედველობრივი მასალები ცალკე განყოფილებაში – კ.ლორთქიფანიძე პუბლიცისტი და მოაზროვნე – იქნება წარმოდგენილი. კატალოგის ამ განყოფილებაში გაერთიანდება იმდროინდელ პერიოდულ პრესაში მის მიერ გამოქვეყნებული პუბლიცისტური წერილები და სტატიები, რომელთა ასლები არქივში ინახება, ასევე რედაქტორებისადმი მიწერილი ის კერძო ბარათები, რომლებიც კირილეს წარმოგვიდგენენ, როგორც პუბლიცისტსა და მოაზროვნეს. ამ მასალების ფონზე თერგდალეული კირილე ლორთქიფანიძე უდავოდ თვალსაჩინო პიროვნებად წარმოიწინდება 60-იანი წლების მოღვაწეთა შორის. მისი აზროვნების საფუძველს წარმოადგენდა სამოციანი წლების რუსეთის რევოლუციონერ მოღვაწეთა იდეოლოგია და მასთან იგი იყენებდა მოწინავე უცხოელი მწერლებისა და მეცნიერების თეორიებსაც. არქივში დაცული მასალებიდან ირკვევა, რომ იგი იცნობდა დარვინის, სპენსერის, მალ-

1 ელ. აბრამიშვილი დასახ. ნაშრ. გვ. 12.

თუხის თეორიებს და წარმატებითაც იყენებდა მათ პუბლიცისტურ მოღვაწეობაში.

ლიტერატურულ არქივში დაცული მასალებიდან განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მიმოწერას, მათგან არა მარტო კ.ლორთქიფანიძის წერილთა ას-ლებს, არამედ ყველა იმდროინდელი მწერლის, სასოგადო მოღვაწისა თუ მეცნიერის წერილებს, ისინი თემატიკის მიხედვით გადანაწილდება კატალოგის შესაბამის განყოფილებებში. არქივში სულ წერილთა ასორმოც-დაათამდე ავტორი დაითვლება, მათ შორისაა ისეთი გამოსენილი პირები, როგორებიც არიან: ი.ჭავჭავაძე, ა.წერეთელი, გ.წერეთელი, ნ.ნიკოლაძე, ს.მესხი, ი.გოგუ-ბაშვილი, დ.ყიფიანი, ი.მეუნარგია, პ.უმიკაშვილი, ნ.მარი, ივ.ჯავახიშვილი და სხვები, რომელთა სახელს საუკუ-ნეთა მანძილზე დავიწყების მტვერი არ დაედება, კირი-ლუ ლორთქიფანიძის სახელი განუყრელადაა დაკავ-შირებული წვენი ქვეყნის ამ გამორჩეულ შვილებთან. ის მუდამ მხარში ედგა მათ და XIX საუკუნის ახალ თაობას, ე.წ. „თერგდალეულთა“ შორის თვალსაჩინო ადგილი ეკავა. ასეთი პოპულარობა უპირველესად, პი-როვნული თვისებებით უნდა იქნას ახსნილი. არქივში დაცული მასალები მას წარმოაჩენენ არა მარტო დიდ სა'სოგადო მოღვაწედ, არამედ დიდ ადამიანადაც, რო-მელსაც გარდა ეროვნულისა და სა'სოგადოებრივისა სხვა სასიცოცხლო ინტერესები არ გააჩნდა. ათეული წლების მანძილზე კირილუ ფაქი'სად ინახავდა თავისი ქვეყნის სახელოვანი მამულიშვილების ნაწარმოებთა

ავტოგრაფებსა და კერძო წერილებს და ამით არა მარტო დაეიწეებას გადაარჩინა ქართველი ხალხის სასიქადულო შვილებთან დაკავშირებული მრავალი მნიშვნელოვანი მომენტი XIX საუკუნის საქართველოს საზოგადოებრივ-კულტურული ცხოვრებიდან, არამედ უნებურად, საკუთარი პიროვნების უკვდავებაც უსრუნველყო. ეს კანონსომიერია, რამეთუ მთელი თავისი სასიცოცხლო ენერგია მან სწორედ იმ მიზნებისა და ინტერესების განხორციელებას შეაღწია, რომლის გადაჭრისთვისაც იბრძოდნენ მისი თანამედროვენი.

სარჩევნი

მათეს სახარების ერთი ფურცლის გამო	3
გელათური ხელნაწერები	17
"ქორთიკონი იყო მაშინ სპ"	35
"...გარდმოვწერე და შეწამებაჲ დიად მიხარკებია"..	45
მოკლე მახვილგონივრული ამბავნი	67
კირილე ღორთქიფანიძის ლიტერატურული არქივის კატალოგი	94

ოპერატორი ღელა ღელამი
კორექტორი ლია შერბულაშვილი

გადაეცა წარმოებას 1.03.2008, ხელმოწერილია
დასაბუქდად 10.04.2008, პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 8,
ტირაჟი 300, შეკვეთა №246

